

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET – NIKŠIĆ

Jelica Radošević

ISPOLJAVANJE FIZIČKOG I VERBALNOG NASILJA KOD
UČENIKA U PRVOM CIKLUSU OSNOVNE

Master rad

Nikšić, 2025.

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET – NIKŠIĆ

ISPOLJAVANJE FIZIČKOG I VERBALNOG NASILJA KOD
UČENIKA U PRVOM CIKLUSU OSNOVNE

Master rad

Mentor: prof. dr Milica Jelić

Kandidat: Jelica Radošević

Broj indeksa: 782 / 23

Nikšić, 2025.

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANDU

Ime i prezime: Jelica Radošević

Datum i mjesto rođenja: 26. 06. 1990.god.

INFORMACIJE O MASTER RADU

Naziv master studija: Obrazovanje učitelja

Naslov rada: Ispoljavanje fizičkog i verbalnog nasilja kod učenika u prvom ciklusu osnovne

Fakultet na kojem je rad odbranjen: Filozofski fakultet Nikšić

UDK, OCJENA I ODBRANA MASTER RADA

Datum prijave master rada: 22.12.2023..godine

Datum sjednice Vijeća na kojoj je prihvaćena tema:

Mentor: doc. dr Milica Jelić

Komisija za ocjenu/odbranu rada:

1. doc. dr Milica Jelić, Filozofski fakultet Nikšić, mentor
2. prof. dr Vučina Zorić, Filozofski fakultet Nikšić, član
3. doc. dr Jovana Marojević, Filozofski fakultet Nikšić, član

Zahvalnica

Želim da se zahvalim sebi na posvećenosti, istrajnosti i trudu koji sam uložila tokom svih godina učenja i istraživanja. Svaka prepreka i izazov doprinijeli su mom ličnom rastu, a svaki korak je bio vrijedan postignuća. Zahvaljujem sebi što nisam odustala, što sam vjerovala u svoj potencijal i što sam se borila do kraja. Ovaj rad je rezultat svih tih trenutaka sumnje, ali i snage koja me vodila ka uspjehu.

Ovaj rad je rezultat mog truda, ali i podsjećanje na važnost posvećenosti i istrajnosti u životu. Želim da moj trud bude pokazatelj mojim sinovima Petru i Matiji, mojim sestricima, mojim učenicima i svoj omladini da ništa nije nemoguće ako se zaista vjeruje u sebe i ulaže napor. Ovaj uspjeh nije samo moj, već i svih članova moje porodice, jer vaša ljubav, podrška i vjerovanje u mene omogućili su mi da idem naprijed. Nadam se da će moj primjer makar jednoj osobi pokazati koliko je važno pratiti svoje snove i nikada ne odustajati, bez obzira na prepreke koje nam olujni vjetrovi nanesu na životni put.

Posebna zahvalnost mojoj mentorki bez čijeg povjerenja u moje sposobnosti i kontinuiranog ohrabrenja od prvog dana studiranja, ovaj rad ne bi bio moguć.

.

REZIME

U radu se bavimo ispoljavanjem ispoljavanja fizičkog i verbalnog nasilja kod učenika u prvom ciklusu osnovne škole. Rad sadrži teorijski i istraživački dio. U teorijskom dijelu rada govori se o različitim aspektima i faktorima koji utiču na pojavu i manifestaciju vršnjačkog nasilja, kao i o mogućnostima njegove prevencije. Definišu se osnovni pojmovi vezani za vršnjačko nasilje, pri čemu se analizira njegov značaj u širem društvenom kontekstu. Razmatraju se oblici nasilja, uključujući fizičko i verbalno nasilje, uz osvrt na relevantna prethodna istraživanja koja su doprinosila razumijevanju ovog problema. Posebna pažnja posvećuje se karakteristikama profila učesnika u nasilju – žrtvama, počiniocima i posmatračima, kako bi se razumjele njihove međusobne interakcije i dinamike. Analiziraju se ključne uloge škole i zajednice u prevenciji vršnjačkog nasilja, uključujući doprinos nastavnika, roditelja, pedagoško-psihološke službe i lokalne zajednice. Faktori rizika za pojavu nasilja razmatraju se kroz različite perspektive, uključujući porodične i genetske faktore, poremećaje socijalne kognicije, socio-ekonomski status, socijalno okruženje, te uticaj medija i kulturnih činilaca. Poseban akcenat stavljen je na značaj vaspitnih stavova kao potencijalnog faktora rizika u oblikovanju ponašanja djece.

Teorijski dio se oslanja na postojeće naučne spoznaje, naglašavajući potrebu za sveobuhvatnim pristupom koji integriše različite aktere u društvu u prevenciji vršnjačkog nasilja. Kroz teorijsku analizu pruža se temelj za razumijevanje uzroka i posljedica vršnjačkog nasilja, kao i smjernice za dalji rad na unapređenju preventivnih strategija.

Istraživanje je sprovedeno s ciljem da se detaljno ispituju oblici fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima prvog ciklusa osnovne škole. Uzorak je obuhvatao 120 učenika ovog uzrasta, dok su dodatne perspektive pružili intervjui s 15 učitelja i 15 roditelja, a kao metod je korišćen fokus grupni intervju.

Rezultati istraživanja ukazali su na prisutnost fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima ovog uzrasta, koje se razlikuje u intenzitetu i obliku u zavisnosti od pola i socio-ekonomskog statusa djece. Utvrđeno je da su uzroci nasilja kompleksni i povezani s raznovrsnim individualnim, porodičnim, školskim i širim društvenim faktorima. Posljedice fizičkog i verbalnog nasilja negativno utiču na emocionalno stanje djece i njihovu sposobnost uspostavljanja socijalnih odnosa, a kod određenog broja učenika mogu prouzrokovati dugoročne poteškoće.

Nalazi istraživanja pokazali su da učitelji prepoznaju svoju ključnu ulogu u prevenciji, pravovremenom otkrivanju i reagovanju na nasilje među učenicima, te ističu potrebu za kontinuiranim edukacijama u tom kontekstu. Kada su u pitanju konkretni oblici nasilja, ustanovljeno je da se fizičko nasilje manifestuje kroz udaranje, štipanje, guranje i uništavanje ličnih predmeta učenika. S druge strane, verbalno nasilje se izražava uvredama, ponižavanjem, ismijavanjem, prijetnjama, ogovaranjem i sličnim oblicima neprimjerenog ponašanja.

Ključne riječi: nasilje, fizičko nasilje, verbalno nasilje, učenici, prvi ciklus osnovne škole

APSTRAKT

In this paper, we explore the manifestation of physical and verbal violence among students in the first cycle of primary school. The paper consists of a theoretical and research section. The theoretical part addresses various aspects and factors influencing the occurrence and manifestation of peer violence, as well as the possibilities for its prevention. Key concepts related to peer violence are defined, with an analysis of its significance in a broader social context. Different forms of violence are considered, including physical and verbal violence, with a review of relevant previous research that has contributed to understanding this issue. Particular attention is given to the characteristics of the profiles of participants in violence – victims, perpetrators, and bystanders – to understand their interactions and dynamics.

The roles of schools and communities in preventing peer violence are analyzed, including the contributions of teachers, parents, psychological-pedagogical services, and the local community. Risk factors for the occurrence of violence are examined from various perspectives, including family and genetic factors, social cognition disorders, socio-economic status, social environment, and the influence of media and cultural factors. Special emphasis is placed on the importance of parenting attitudes as a potential risk factor in shaping children's behavior.

The theoretical section relies on existing scientific knowledge, emphasizing the need for a comprehensive approach that integrates various societal actors in the prevention of peer violence. Through theoretical analysis, a foundation is provided for understanding the causes and consequences of peer violence, along with guidelines for further work on improving preventive strategies.

The research was conducted with the aim of thoroughly examining the forms of physical and verbal violence among students in the first cycle of primary school. The sample included 120 students of this age group, while additional perspectives were provided by interviews with 15 teachers and 15 parents, using the focus group interview method.

The research results indicated the presence of physical and verbal violence among students of this age group, differing in intensity and form depending on the gender and socio-economic status of the children. It was determined that the causes of violence are complex and linked to various individual, family, school, and broader social factors. The consequences of physical and verbal violence negatively affect children's emotional well-being and their ability to establish social relationships, with long-term difficulties potentially arising for some students. The findings also showed that teachers recognize their crucial role in preventing, identifying, and responding to violence among students and highlight the need for continuous training in this context. Regarding specific forms of violence, it was found that physical violence manifests through hitting, pinching, pushing, and damaging students' personal belongings. On the other hand, verbal violence includes insults, humiliation, mockery, threats, gossip, and similar inappropriate behaviors.

Keywords: violence, physical violence, verbal violence, students, first cycle of primary school

SADRŽAJ

UVOD	9
1. POJMOVNO ODREĐIVANJE VRŠNJAČKOG NASILJA	11
1.1. Oblici vršnjačkog nasilja	12
1.1.1. Fizičko nasilje	14
1.1.2. Verbalno nasilje	16
1.1.3. Prethodna istraživanja o fizičkom i verbalnom nasilju kod učenika	16
2. KARAKTERISTIKE PROFILA UČESNIKA U VRŠNJAČKOM NASILJU	19
2.1. Žrtva	20
2.2. Počinilac/nasilnik	21
2.3. Posmatrač	21
3. ULOGA ŠKOLE I ZAJEDNICE U PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA	23
3.1. Uloga nastavnika u prevenciji vršnjačkog nasilja	24
3.2. Uloga roditelja/staratelja u prevenciji vršnjačkog nasilja	25
3.3. Uloga pedagoško-psihološke službe u prevenciji vršnjačkog nasilja	26
3.4. Uloga lokalne zajednice u prevenciji vršnjačkog nasilja	27
4. FAKTORI RIZIKA ZA POJAVU VRŠNJAČKOG NASILJA U ŠKOLI	28
4.1. Porodični i genetski faktori	29
4.2. Poremećaj socijalne kognicije	30
4.3. Socio – ekonomski status	31
4.4. Socijalno okruženje	32
4.5. Uticaj medija i kulturnih činilaca	33
4.6. Vaspitni stavovi kao faktor rizika	34
5. ISTRAŽIVAČKI DIO	35
5.1. Problem i predmet istraživanja	35
5.2. Cilj i zadaci istraživanja	35
5.3. Istraživačke hipoteze	36
5.4. Metode, tehnike i instrumenti istraživanja	37
5.5. Uzorak ispitanika	38
6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	39
6.1. Demografske karakteristike istraživačkog uzorka – učenici	39

6.2. Učestalost ispoljavanja fizičkog / verbalnog nasilja među učenicima u prvom ciklusu osnovne škole, uz analizu razlika prema polu, uzrastu i socijalno - ekonomskom status....	42
6.3. Faktori rizika koji doprinose pojavi nasilnog ponašanja na ovom uzrastu (individualni faktori, porodične okolnosti, vaspitni stilovi, školsko i društveno okruženje, kulturni faktori	51
6.4. Uticaj nasilja na emocionalno i socijalno blagostanje učenika, uključujući moguće dugoročne posljedice.....	55
6.5. Uloga učitelja u prevenciji, prepoznavanju i reagovanju na nasilje među učenicima prvog ciklusa osnovne škole osnovne škole.....	59
6.6. Značaj saradnje sa roditeljima u prevenciji, prepoznavanju i reagovanju na nasilje među učenicima.....	62
6.7. Značaj efikasnih programa i strategija koji obuhvataju edukacije, razvoj socijalnih vještina, promijenu školske klime, kao i podršku porodicama za prevenciju nasilja u osnovnoj školi	67
DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	74
ZAKLJUČAK.....	77
LITERATURA	78
PRILOZI	83
Prilog 1 – Anketni upitnik za učenike.....	83
Prilog 2 – Fokus grupni intervju za učitelje.....	85
Prilog 3 – Fokus grupni intervju za roditelje	88

UVOD

Vršnjačko nasilje se može definisati kao namjerno korišćenje fizičke sile ili verbalne moći prema drugom vršnjaku, ili grupi vršnjaka, od strane moćnijeg učenika, što izaziva negativne posljedice po psihičko i fizičko zdravlje žrtve (Marković, 2015). Jedna od najopsežnijih definicija vršnjačkog nasilja obuhvata sve oblike ponašanja koji štete zdravlju, uključujući: vrijeđanje, provokacije, podsmijeh, zlonamjerne komentare, udaranje, guranje, krađu imovine, slanje uvredljivih i degradirajućih poruka putem mobilnih telefona ili interneta, ogovaranje, izopštavanje iz društvene grupe i širenje glasina (Bullying House of Commons, Education and Skills Committee, The Stationery Office, London, 2007). Ova definicija jasno ukazuje na prisutnost vršnjačkog nasilja i u nižim razredima osnovnih škola, gdje su najzastupljeniji oblici fizičko i verbalno nasilje.

U Crnoj Gori, vršnjačko nasilje predstavlja ozbiljan problem u školama, međutim, često se o njemu ne razgovara dovoljno. Iako je prisutno na svim obrazovnim nivoima, nasilje u nižim razredima osnovnih škola ili se zanemaruje ili mu se ne pridaje odgovarajuća pažnja. Reaguje se uglavnom tek u višim razredima, kada nasilno ponašanje postaje učestalije, kada agresor razvija "jači" obrazac ponašanja, a posljedice postaju ozbiljnije i teže. Neophodno je otvoriti diskusiju o ovom problemu i raditi na njegovom prevenciji od najranijeg uzrasta.

Vršnjačko nasilje predstavlja ozbiljan problem koji može imati dugoročne negativne efekte na djecu i mlade. Iako je prepoznato kao globalni fenomen, u Crnoj Gori, kao i u mnogim drugim zemljama, prisutni su brojni slučajevi nasilja među vršnjacima. Mediji često izvještavaju o nemilim događajima u osnovnim i srednjim školama, međutim, ne sumnja se da je stvarni broj ovih incidenata veći jer mnogi takvi slučajevi ostaju neprepoznati. Kako bi se učinilo konkretne korake u prevenciji, smatramo da je neophodno ozbiljno pristupiti ovoj temi i implementirati mjere zaštite djece od takvih neprihvatljivih ponašanja.

Početak implementacije tih programa treba da bude u najranijem uzrastu, u vrtićima, gdje djeca uče osnovne socijalne vještine i vrijednosti poštovanja i saradnje. Kako djeca odrastaju, programi se moraju proširiti kroz niže razrede osnovnih škola, kada se temelji na komunikaciji, samopouzdanju i rješavanju konflikata postavljaju kao značajni elementi.

Kako je istaknuto u istraživanjima (Wolke, Woods, Stanford & Schulz, 2001), mnogi smatraju da se ponašanja u predškolskim ustanovama i nižim razredima osnovne škole ne mogu smatrati pravim vršnjačkim nasiljem (Gašić Pavišić, 1998). Ipak, važno je već u tom uzrastu prepoznati i sankcionisati oblike ponašanja koji u višim razredima mogu prerasti u ozbiljnije oblike nasilja među djecom

Pretraga domaće i strane literature nije dala značajnije podatke o stepenu nasilja među učenicima prvog ciklusa osnovne škole, niti su pronađeni odgovarajući preventivni programi za suzbijanje agresivnog ponašanja među njima. Na osnovu dosadašnje prakse, prepoznat je značajan broj oblika ponašanja među učenicima nižih razreda koji nijesu samo bezazlena dječja igra. Jasno je da i vrlo mala djeca mogu pokazivati agresiju prema svojim vršnjacima, koja je u početnim fazama uglavnom fizička (udaranje, čupanje kose, ujedanje). Pitanje koje se postavlja odnosi se na mogućnost da negativna ponašanja u predškolskim ustanovama prerastu u oblik vršnjačkog nasilja, odnosno bullyinga. Ken Rigby (2002) u svojim istraživanjima potvrđuje da se negativne akcije, kao što su isključivanje iz igre, zadirivanje ili nepoštovanje drugih, mogu pojaviti već u predškolskom uzrastu.

1. POJMOVNO ODREĐIVANJE VRŠNJAČKOG NASILJA

Vršnjačko nasilje predstavlja ozbiljan društveni problem koji se manifestuje kroz različite oblike agresivnog ponašanja među učenicima, a koji uključuju fizičko, verbalno, emocionalno i socijalno nasilje (Eke & Singh, 2018). Iako se često povezuje sa starijom djecom i adolescentima, istraživanja pokazuju da vršnjačko nasilje može započeti već u predškolskom uzrastu (Reić Ercegovac, 2016). Pojam vršnjačkog nasilja obuhvata namjerno korišćenje moći, sile ili autoriteta od strane jednog ili više vršnjaka prema drugom, s ciljem da se povrijedi, izopšti ili uplaši žrtva. Prema definiciji Beebe (2010), nasilje može biti direktno, fizičko (udaranje, guranje, kopanje) ili verbalno (vrijeđanje, prijetnje, omalovažavanje), ali u današnjem društvu i nasilje putem interneta, postaje sveprisutno (Kowalski & Limber, 2007). Nasilnici mogu koristiti tehnologiju kako bi vrijeđali, prijetili ili isključivali vršnjake iz online zajednica.

Vršnjačko nasilje često ostavlja dugoročne posljedice na emocionalni, socijalni i psihološki razvoj žrtava (Kowalski & Limber, 2007). Cook et al. (2017) ističu da izložena djeca i adolescenti često pate od posttraumatskog stresnog poremećaja, depresije i anksioznosti. Pored toga, žrtve nasilja često imaju problema sa akademskim uspjehom, jer se nasilje u školi često odražava na njihovu sposobnost koncentracije i angažovanja u vaspitno-obrazovnim aktivnostima (Zloković i Dečman Dobrnjič, 2008). S obzirom na raznovrsne oblike nasilja, važno je razumjeti da se svaki oblik vršnjačkog nasilja, bilo fizički ili emocionalni, može ozbiljno odraziti na mentalno zdravlje učenika, posebno onih koji su redovno izloženi ovakvim situacijama.

Margolin i Vickerman (2011) ukazuju na to da djeca koja doživljavaju nasilje unutar porodice često pokazuju povećanu sklonost ka nasilju u vršnjačkim odnosima, što stvara začarani krug agresivnog ponašanja. Istraživanja pokazuju da djeca koja odrastaju u porodicama u kojima je zastupljeno nasilje, često postaju nasilnici ili žrtve u socijalnim interakcijama sa vršnjacima. Na osnovu ovog uvida, Ljubojev (2008) naglašava važnost prevencije i intervencije u ranim fazama razvoja, kako bi se prekinuo ciklus negativnog ponašanja i nasilja.

Vršnjačko nasilje nije ograničeno samo na fizičko ili verbalno nasilje, već obuhvata i oblike emocionalnog nasilja, kao što su izopštavanje iz društvenih grupa, širenje negativnih glasina, ili ignorisanje i marginalizacija pojedinaca (Zenzerović Šloser i Jurman, 2014). Ovi oblici nasilja često ostavljaju dugoročne emocionalne ožiljke kod žrtava i utiču na njihovu socijalnu adaptaciju i samopouzdanje.

U savremenom društvu, kada je pristup tehnologiji široko rasprostranjen, sajber nasilje postaje izuzetno opasan oblik nasilja, jer žrtve nemaju uvijek mogućnost da se zaštite ili da izbjegnu nasilne poruke ili prijetnje (Zloković i Dečman Dobrnjič, 2008). Da bi se efikasno borili protiv vršnjačkog nasilja, važno je angažovati sve aktere – školu, roditelje i društvo u cjelini. Prepoznavanje i blagovremeno reagovanje na rane znakove nasilja može značajno smanjiti njegovu učestalost i težinu (Zenzerović Šloser i Jurman, 2014). Mišljenja smo da vaspitno-obrazovne ustanove treba da uvedu edukativne programe koji promovišu nenasilne oblike komunikacije i socijalne interakcije među učenicima, dok bi roditelji trebali pružiti podršku djeci u procesu prepoznavanja i suočavanja sa nasiljem.

Na osnovu svega navedenog, smatramo da vršnjačko nasilje predstavlja ozbiljan problem koji ne samo da ugrožava fizičko i psihološko zdravlje žrtava, već ima i dugoročne posljedice na njihovu socijalnu interakciju i školski uspjeh. Prepoznavanje nasilja u svim oblicima, pravovremena intervencija i preventivne mjere važne su za smanjenje njegovog negativnog uticaja na djecu.

1.1. Oblici vršnjačkog nasilja

Vrste vršnjačkog nasilja u školama su raznovrsne, a svaka od njih ima potencijalne ozbiljne posljedice po psihičko i fizičko zdravlje djece. Fizičko nasilje obuhvata različite oblike fizičke agresije, od udaraca i gušenja do korišćenja oružja (Ong, 2017). Takođe, nasilje u obliku krađe ili uništavanja imovine takođe spada u ovu kategoriju. Psihološko nasilje, koje uključuje verbalno zlostavljanje, prijetnje, ponižavanje ili isključivanje iz socijalnih interakcija, može biti podjednako štetno kao i fizičko nasilje, jer ima dugoročne emocionalne posljedice na žrtvu. Seksualno nasilje, nažalost, postaje sve prisutnije u školama i obuhvata sve oblike seksualnog uznemiravanja, od verbalnog zastrašivanja do fizičkog nasilja (Ybarra et al., 2008). Sa pojavom interneta i društvenih mreža, sajber nasilje je postalo

dodatni oblik agresije među učenicima, uključujući zlonamjerne komentare, prijetnje ili iznošenje lažnih informacija koje mogu ozbiljno narušiti mentalno zdravlje djeteta (Kowalski & Limber, 2007). S obzirom na kompleksnost problema, važno je prepoznati faktore rizika koji mogu povećati šanse za učestvovanje u nasilju. Loš akademski učinak, impulsivnost, ili čak svjedočenje nasilju u porodici mogu imati značajan uticaj na ponašanje djeteta. Takođe, djeca koja su izložena nasilju u porodičnom okruženju često ponavljaju ponašanja koja su vidjela kod svojih roditelja ili u svom društvenom okruženju (Zuković, Popović & Slijepčević, 2019). Nasilje u porodici, siromaštvo ili čak negativan uticaj vršnjačkih grupa mogu biti uzroci koji povećavaju vjerovatnoću da dijete postane agresivno prema svojim vršnjacima.

Iako su ovi faktori važni, treba naglasiti da nijesu dovoljni da nužno uzrokuju nasilje. Mnogi faktori socijalizacije, poput podrške porodice, vaspitno-obrazovnog sistema i vršnjačkog okruženja, mogu imati važnu ulogu u prevenciji nasilja. Djeca koja dožive nasilje u školi mogu razviti osjećanje krivice, postati nesigurna i imati teškoće u komunikaciji sa vršnjacima (Petermann & Petermann, 2010). Takođe, mozak djece reaguje na nasilje na specifičan način, što može dugoročno uticati na njihovu sposobnost da formiraju zdrave socijalne veze (Ports et al., 2019). Ove rane traume mogu imati dalekosežne posljedice na fizičko i mentalno zdravlje odraslih osoba.

Roditelji, s druge strane, imaju značajnu ulogu u prevenciji nasilja. Reakcije roditelja na nasilje mogu značajno uticati na način na koji će se dijete ponašati u budućnosti. Neki roditelji mogu nesvjesno podsticati nasilje kao odgovor na sopstvenu frustraciju, dok drugi pokušavaju da nauče svoje dijete kako da se nosi sa takvim ponašanjima (Ilić, Nikolić i Jovanović, 2008). Nažalost, mnogi roditelji nijesu svjesni ozbiljnosti problema dok nije postao previše izražen. Smatramo da roditelji treba da usmjere pažnju na kvalitetnu komunikaciju sa svojim djecom, te na taj način obezbijede emocionalnu podršku i potraže pomoć kada je potrebno.

Škole imaju značajnu odgovornost u prepoznavanju i reagovanju na nasilje. Saradnja između roditelja, nastavnika i školske uprave je od velike važnosti u zaštiti učenika od nasilja (Cook et al., 2017). Uvođenje edukativnih programa o emocionalnoj inteligenciji, socijalnim vještinama i zdravim obrascima ponašanja može značajno smanjiti incidencu nasilja u školama.

1.1.1. Fizičko nasilje

Fizičko nasilje u porodicama nije ograničeno samo na međusobnu agresiju između bračnih partnera, već se često manifestuje i prema djeci (Milot et al., 2010). Razumijevanje kako fizičko nasilje u porodici utiče na djecu, te na njihov proces socijalizacije i vaspitanja, od suštinskog je značaja.

Posljedice fizičkog zlostavljanja djece mogu trajati cijeli život, uz ozbiljna oštećenja koja se mogu manifestovati kao poremećaji u kognitivnim funkcijama, oštećenje mozga, pa čak i gubitak vida ili sluha, što vodi invaliditetu (Rigby, 2012). Pored toga, čak i manje teške povrede mogu rezultirati dugoročnim emocionalnim problemima, poteškoćama u učenju ili ponašanju, koji značajno utiču na kvalitet života djeteta (Milot et al., 2010). Smatramo da je izuzetno važno prepoznati da, iako fizičke povrede mogu izgledati manje ozbiljno, emocionalne i psihološke posljedice mogu imati dugoročne efekte na dijete, što zahtijeva holistički pristup u prevenciji i podršci.

Dugoročne posljedice fizičkog zlostavljanja djece često se ispoljavaju kroz visokorizična ponašanja, poput promiskuiteta, zloupotrebe alkohola i zavisnosti od droga (Greene, et.al., 2018). Ova ponašanja često predstavljaju pokušaje pojedinaca da ublaže emocionalni bol i stres koji su posljedica zlostavljanja.

Prvi efekti fizičkog zlostavljanja javljaju se odmah tokom i nakon zlostavljanja, uključujući ozbiljne povrede koje uzrokuju fizičku bol i zdravstvene poteškoće, dok u ekstremnim slučajevima može doći i do smrti (Milot et al., 2010). Iako fizička bol od povreda može da se povuče tokom vremena, emocionalne rane mogu trajati mnogo duže (Milot et al., 2010). Istraživanja pokazuju da su bebe, kao žrtve fizičkog zlostavljanja, posebno izložene dugoročnim neurološkim problemima, kao što su tremor, razdražljivost, letargija i povraćanje (Ports et al., 2019). Emocionalne posledice fizičkog zlostavljanja djece nastavljaju da se manifestuju i nakon zarastanja fizičkih povreda.

Brojna istraživanja su pokazala da djeca koja su bila žrtve fizičkog nasilja često razvijaju psihičke probleme poput niskog samopouzdanja, straha, anksioznosti, depresije, a takođe su sklonija agresivnim ponašanjima prema svojim vršnjacima i braći ili sestrama (Ports et al., 2019). Takva djeca često imaju ozbiljne probleme u školi i u međuljudskim odnosima, zbog čega je važno na vrijeme uočiti uzroke i pružiti odgovarajuću podršku.

Društveni efekti fizičkog zlostavljanja takođe su značajni, jer djeca koja su izložena nasilju često imaju problema u uspostavljanju trajnih i zdravih prijateljskih odnosa, a njihova sposobnost da vjeruju drugima često je ozbiljno narušena (Bilić, 1999). Djeca koja su izložena negativnim iskustvima često razvijaju slabije socijalne vještine, što otežava njihovu komunikaciju i interakciju sa vršnjacima. Ovakve poteškoće povećavaju mogućnost da će se oslanjati na autoritarne obrasce ponašanja ili rješavati konflikte kroz agresivne metode (Ibabe, 2015). Kasnije, u odraslom životu, mnogi preživjeli zlostavljanja razvijaju zavisnost od alkohola i droga, te postaju skloni psihičkim poremećajima, a u nekim slučajevima čak i kriminalnim aktivnostima (Ports et al., 2019). Mišljenja smo da je važna rana intervencije i pružanje podrške žrtvama zlostavljanja, kako bi se smanjio rizik od razvoja zavisnosti, psihičkih poremećaja i društveno neprihvatljivih ponašanja u odraslom dobu.

Fizičko nasilje ne utiče samo na djecu koja su izložena nasilju direktno, već i na onu koja su samo posmatrači nasilja. Djeca koja odrastaju svjedočeći nasilju u porodici često internalizuju agresivne obrasce ponašanja, što povećava vjerovatnoću da će ih replicirati u svojim budućim međuljudskim odnosima (Ports et al., 2019). Na primjer, dijete koje vidi oca kako fizički zlostavlja majku može da usvoji stav da se svi problemi u životu mogu rješavati nasiljem. Ovakvi modeli ponašanja mogu se kasnije manifestovati u odnosima sa vršnjacima, što doprinosi širenju nasilnih i destruktivnih obrazaca u društvu.

U kontekstu socijalizacije, roditeljski stil ima značajnu ulogu u razvoju djeteta, naročito u adolescenciji. Istraživanja o različitim stilovima socijalizacije pokazuju da demokratski pristup roditeljstva doprinosi zdravijem psihosocijalnom razvoju, dok autoritarni ili permisivni stilovi mogu izazvati ozbiljne psihološke probleme kod adolescenata, uključujući stres, antisocijalno ponašanje i emocionalne smetnje (Ibabe, 2015). Mišljenja smo da je demokratski roditeljski stil značajan za podsticanje emocionalne stabilnosti i zdravih socijalnih odnosa kod adolescenata, dok je neophodno raditi na podizanju svijesti o negativnim efektima autoritarnih i permisivnih pristupa.

1.1.2. Verbalno nasilje

Verbalno nasilje, iako ne ostavlja vidljive fizičke tragove, ima duboke i dugoročne emocionalne posljedice na žrtve. Ono se manifestuje kroz uvrede, prijetnje, ponižavanje i druge oblike komunikacije koji imaju za cilj da povrijede, obeshrabre i degradiraju drugu osobu (Olweus, 1998). Osobe koje su izložene verbalnom nasilju mogu razviti anksioznost, depresiju, nisko samopoštovanje, a u nekim slučajevima i post-traumatski stresni poremećaj (Sokač, 2014). Ove osobe često postaju povučene, razvijaju strah od novih međuljudskih odnosa ili postaju nesigurne u donošenju odluka. Verbalno nasilje može ozbiljno ometati razvoj socijalnih vještina kod djece, što im otežava uspostavljanje zdravih prijateljskih odnosa (Olweus, 1998). Djeca koja su izložena verbalnom nasilju često internalizuju negativne poruke koje im se upućuju, razvijajući uvjerenje da su nesposobna, nevoljena ili manje vrijedna.

Psihološke posljedice verbalnog nasilja često se ne prepoznaju odmah, jer se njegov efekat može razviti postepeno, kroz dugotrajno izlaganje. Osobe koje su zlostavljane verbalno mogu imati problema u izražavanju svojih osjećanja i granica, a ponekad im je teško da prepoznaju i riješe emocionalne trauma (Greene et.al., 2018). Verbalne prijetnje i uvrede mogu biti jednako štetne kao i fizičko nasilje, jer uzrokuju osjećaj nesigurnosti kod djece, što direktno utiče na njihov socijalni razvoj.

Verbalno nasilje često prolazi neprepoznato ili se minimizira, što stvara prepreke za prevenciju i intervenciju. Žrtve ovog oblika nasilja često se osjećaju osramočeno, pa im je teško da potraže pomoć. Takođe, važno je razumjeti da verbalno nasilje ne mora nužno biti povezano s fizičkim nasiljem; ono se može javiti samostalno i biti jednako destruktivno za mentalno zdravlje žrtve (Ljubojev, 2008). Prevencija verbalnog nasilja zahtijeva edukaciju i promjene u društvenim normama, kako bi se djeca i odrasli naučili kako da prepoznaju i reše konflikte na nenasilan način.

1.1.3. Prethodna istraživanja o fizičkom i verbalnom nasilju kod učenika

Tema vršnjačkog nasilja postaje sve značajnija, a brojna istraživanja iz posljednjih nekoliko decenija ukazuju na široku rasprostranjenost ovog problema među mladima.

Nedostatak istraživanja vršnjačkog nasilja među učenicima nižih razreda osnovnih škola bio je ključni motiv za sprovođenje ovog istraživanja. U Crnoj Gori, prema podacima Zavoda za školstvo, svaki šesti učenik doživio je neku vrstu vršnjačkog nasilja, dok je čak 43% učenika svjedočilo nasilju u školi (Zavod za školstvo Crne Gore, 2023). U okviru UNICEF-ovog programa „Škola bez nasilja“, 12.021 učenik ispunio je Olweusov upitnik, pri čemu je utvrđeno da je 17% učenika od početka školske godine iskusilo neki oblik nasilja. Istraživanje je pokazalo da je 464 učenika bilo istovremeno i žrtve i nasilnici, dok je 332 učenika bilo isključivo nasilnici, a 9.199 učenika nije bilo ni žrtve ni nasilnici. Zanimljivo je da je 65% žrtava nasilja ove godine već bilo izloženo nasilju i prethodnih godina, dok je 72% nasilnika ponavljalo nasilno ponašanje (Zavod za školstvo Crne Gore, 2023).

U Srbiji je sprovedeno istraživanje na uzorku od 26.628 učenika iz 50 osnovnih škola (Popadić, Pult i Pavlović, 2006), koje je pokazalo da je 65,3% učenika bilo izloženo nasilju, pri čemu je verbalno nasilje bilo češće od fizičkog. Dječaci su bili češći počinioci nasilja, ali su i češće bili žrtve. Fizičko nasilje bilo je prisutno među dječacima, dok je verbalno nasilje bilo učestalije među djevojčicama. Nasilje je bilo češće među mlađim učenicima, dok je sklonost nasilnom ponašanju bila veća u starijim uzrastima. Prema rezultatima UNICEF-ovog programa „Škola bez nasilja“ (Smederevac, Kodžopeljić, Čolović i Marković, 2014), učenici su često nesvjesni nasilnog ponašanja, smatrajući uzvraćanje nasilja normalnim oblikom komunikacije. Istraživanje iz 2016. godine (UNICEF, 2016), koje je obuhvatilo 109.151 učenika, pokazalo je da je 48,44% učenika bilo izloženo nasilju u posljednja tri mjeseca.

Istraživanje sprovedeno u Hrvatskoj primjenom Upitnika nasilnik/žrtva D. Olweusa na uzorku od 309 učenika iz zagrebačkih osnovnih škola (Elez, 2003) pokazalo je da je 17% djece bilo identificirano kao počinioci nasilja, dok je 19% djece svakodnevno bilo izloženo nasilnom ponašanju. Učestalost nasilnog ponašanja opada s godinama, dok relacijski oblici nasilja postaju učestaliji. Samo 22% žrtava prijavljuje nasilje odraslim osobama, a najčešće su to roditelji. Istraživanje Ministarstva unutrašnjih poslova Hrvatske (2023) pokazalo je da je verbalno nasilje i ogovaranje česta pojava među osnovnoškolcima, dok fizičko nasilje pogađa 6,5% učenika.

Najčešći oblici nasilja su verbalno nasilje i ruganje, dok dječaci najčešće doživljavaju nasilje na putu do škole. Prema podacima istraživanja u jugoistočnoj Evropi (IICRD & Child Hub, 2022), djevojčice prepoznaju lažno ogovaranje, ruganje i psovanje kao najčešće oblike

nasilja, dok su među dječacima prisutniji oblici nasilja kao što su gađanje gubicama, tuče, vrijeđanja i sajber nasilje. Dječaci najčešće doživljavaju nasilje na putu do ili od škole, uključujući vrijeđanje, podsmijevanje i ucjene.

Slični podaci dolaze iz razvijenih zemalja, kao što su Sjedinjene Američke Države, gdje je 20,2% učenika prijavilo nasilje (Državni centar za obrazovnu statistiku SAD-a, 2019), kao i iz Ujedinjenog Kraljevstva, gdje 40% djece doživljava nasilje u posljednjih 12 mjeseci (Ministarstvo obrazovanja UK, 2023). U Australiji, jedna četvrtina djece trenutno je izložena maltretiranju u školama (Nacionalna organizacija BULLY ZERO, 2023). Ovi podaci jasno ukazuju na ozbiljnost i rasprostranjenost vršnjačkog nasilja u različitim dijelovima svijeta, čime se naglašava potreba za implementacijom adekvatnih preventivnih mjera i odgovora kako bi se smanjio njegov uticaj na mlade.

2. KARAKTERISTIKE PROFILA UČESNIKA U VRŠNJAČKOM NASILJU

Vršnjačko nasilje u školama predstavlja ozbiljan problem koji se odražava na emocionalni, socijalni i obrazovni razvoj djece (Ljubojev, 2008). Profil učesnika u vršnjačkom nasilju često pokazuje određene karakteristike koje se mogu klasifikovati u nekoliko izraženih dimenzija.

Prema istraživanjima Olweusa (1998), agresori često dolaze iz porodica u kojima su prisutni autoritarni stilovi roditeljstva, gdje roditelji ne pružaju dovoljno emocionalne podrške. Ovi roditelji često koriste kazne umjesto razgovora, što stvara atmosferu straha i neprihvatanja kod djece, te posljedično može dovesti do agresivnog ponašanja u društvenim interakcijama. Takođe, adolescenti koji su počinioci nasilja u grupama mogu biti motivisani potrebom za dominacijom ili dokazivanjem svoje nadmoći nad vršnjacima, što je često povezano s niskim samopouzdanjem i potrebom za afirmacijom (Klarin, Matešić, 2014). Žrtve vršnjačkog nasilja često pokazuju znakove socijalne povučenosti, anksioznosti i niskog samopouzdanja.

U mnogim slučajevima, djeca koja postanu žrtve nasilja su socijalno osjetljiva i imaju poteškoće u uspostavljanju i održavanju prijateljskih odnosa, što ih čini lakim ciljevima za nasilnike (Klarin, Matešić, 2014). Takođe, djeca koja svjedoče nasilju u porodici, prema Černiju Obrdalju et al. (2010), često imaju povećane šanse da postanu ili agresori ili žrtve nasilja u vršnjačkim odnosima. To ukazuje na važnost prevencije nasilja unutar porodičnih odnosa i njihovu direktnu povezanost s ponašanjem djece u školama.

Kao što smo već istakli, socijalni faktori, kao što su status u društvenoj grupi i obrazovanje, takođe imaju značajnu ulogu u oblikovanju ponašanja u kontekstu vršnjačkog nasilja. Olweus (1998) naglašava da djeca koja imaju niži socijalni status unutar svoje grupe, često postaju žrtve nasilja jer su percipirani kao slabiji i manje sposobni da se brane. U isto vrijeme, djeca koja pokazuju visoku socijalnu dominaciju često koriste nasilje kao sredstvo za održavanje ili poboljšanje svog statusa u grupi.

Profil učesnika u vršnjačkom nasilju, dakle, obuhvata više dimenzija, uključujući porodične, socijalne i emocionalne faktore koji oblikuju ponašanje učenika. Prevencija

vršnjačkog nasilja zahtijeva sveobuhvatan pristup koji uključuje ne samo intervenciju u školi, već i rad sa porodicama i zajednicama kako bi se stvorili uslovi za sigurno i podržavajuće okruženje za djecu.

2.1. Žrtva

Djeca koja postanu žrtve nasilja u školama često se suočavaju sa problemima u emocionalnom razvoju, kao i sa smanjenim samopouzdanjem. Kroz period trajanja nasilja, žrtve mogu razviti strah od odlaska u školu, anksioznost, depresiju, pa čak i suicidalne misli (Popadić, 2009). Djeca koja su izložena nasilju često imaju ožiljke i povrede, ali mnogo značajniji su dugoročni emotivni ožiljci koji mogu trajati i u odraslom životu (Popadić, 2009). Žrtve nasilja su sklonije razvoju poremećaja u ponašanju, niskom samopouzdanju, te mogu postati povučena ili hiperaktivna.

Emocionalne posljedice mogu biti dugoročne, a često se manifestuju kroz povećanu socijalnu izolaciju žrtve. Djeca koja su žrtve vršnjačkog nasilja teško uspostavljaju zdrave međuljudske odnose i imaju problem sa povjerenjem, kako u prijatelje, tako i u odrasle osobe (Ports et al., 2019). Istraživanja pokazuju da se žrtve nasilja često povlače u sebe, postajući tihe i povučene, a u ekstremnim slučajevima mogu se potpuno povući iz socijalnog života (Klarin i Matešić, 2014). To može dovesti do problema u školi i lošijeg akademskog uspjeha.

Zanimljivo je da su žrtve često prepoznate kroz fizičke karakteristike, kao što su slabiji socijalni status ili specifične osobine koje ih izdvajaju od vršnjaka. Međutim, nasilnici ciljaju sve vrste žrtava, uključujući i one koji se čine "slabijim" ili "drugačijim" (Popadić, 2009). Pored fizičkih i emocionalnih posledica, vršnjačko nasilje može dugoročno oblikovati i stavove žrtve prema nasilju, čineći je sklonijom da u budućnosti postane nasilna prema drugima.

Zbog ovih razloga, od esencijalne je važnosti razvijati efikasne preventivne programe koji će pomoći djeci da prepoznaju nasilje i nauče kako da se bore protiv njega, dok istovremeno pružaju adekvatnu podršku žrtvama. Trening za učenike i nastavnike, kao i jačanje sistema podrške žrtvama, ključni su za smanjenje učestalosti nasilja među mladima.

2.2. Počinilac/nasilnik

Nasilnici mogu imati problema u kontroli svojih emocija, često su skloni impulsivnim reakcijama i mogu pokazivati manjak empatije prema žrtvama. Takođe, takvo ponašanje može biti uzrokovano i negativnim iskustvima u njihovom domaćinstvu, poput zlostavljanja ili zanemarivanja, što im otežava razvoj socijalnih vještina (Popadić, 2009). Nasilnici u školama često koriste fizičke, verbalne i psihološke metode kako bi manipulirali i povrijedili druge.

Iako se nasilnici obično doživljavaju kao agresivne osobe, važno je razumjeti da su oni, u mnogim slučajevima, takođe žrtve vlastitih okolnosti koje oblikuju njihovo ponašanje. Istraživanja pokazuju da se nasilno ponašanje može nastaviti i u odrasloj dobi ako nije prepoznato i adekvatno tretirano u školskom uzrastu (Cook et al., 2017). Nasilnici imaju tendenciju da razvijaju negativan pogled na druge ljude, što se odražava na njihove međuljudske odnose.

Prepoznavanje i intervencija u ranim fazama razvoja nasilničkog ponašanja može smanjiti rizik od daljih eskalacija. Programi prevencije vršnjačkog nasilja koji uključuju edukaciju nasilnika o negativnim posljedicama svog ponašanja mogu biti vrlo efikasni u smanjenju nasilja u školama (Rigby, 2012). Učenje empatije i preuzimanje odgovornosti za vlastite postupke važni su za njihov proces rehabilitacije.

Društvo i školski sistem treba da pruže adekvatnu podršku učenicima koji ispoljavaju nasilje prema vršnjacima, kako bi se stvorili uslovi za promjenu njihovog ponašanja i razvoj zdravih odnosa prema vršnjacima.

2.3. Posmatrač

Posmatrač vršnjačkog nasilja ima važnu ulogu u njegovoj dinamici, iako sam ne učestvuje direktno u nasilnim radnjama. Iako je često svjestan nasilja koje se dešava u njegovom okruženju, posmatrač može ostati pasivan, izbjegavajući da interveniše ili prijavi nasilje (Popadić, 2009). Motivacija za ovakvo ponašanje može biti strah od postajanja sljedećom žrtvom, želja za prihvatanjem u društvo nasilnika, ili nesvjesnost ozbiljnosti

posljedica nasilja (Rigby, 2012). Posmatrači nasilja mogu početi da ga doživljavaju kao nešto normalno, što doprinosi nastavku nasilnih obrazaca u društvu.

Dakle, važno je da škole, roditelji i društvo rade zajedno kako bi posmatrače osnažili i omogućili im da prepoznaju nasilje i pravilno reaguju na njega. Aktivni posmatrači, koji ne prećutkuju nasilje, mogu značajno smanjiti učestalost vršnjačkog nasilja (Rigby, 2012). Posmatrači mogu biti motivisani da se postave kao saveznici žrtvama nasilja kroz osnaživanje samopouzdanja i promovisanje solidarnosti.

Posmatrači koji odluče da se stave na stranu žrtve mogu imati značajan uticaj na smanjenje nasilja, jer njihov stav može podstaknuti i druge da se ponašaju odgovorno. Zbog toga je važno stvoriti mehanizme kroz koje će posmatrači moći da prijave nasilje, bilo anonimno ili otvoreno. Podrška vršnjaka, kada posmatrači podržavaju žrtve, ima važnu ulogu u smanjenju efekata nasilja i stvaranju zdravijeg školskog okruženja.

3. ULOGA ŠKOLE I ZAJEDNICE U PREVENCIJI VRŠNJAČKOG NASILJA

Prevenција vršnjačkog nasilja zahtijeva aktivnu i koordiniranu ulogu škole, porodice i šire zajednice. Školska je okruženje u kojem djeca svakodnevno provode vrijeme i razvijaju socijalne vještine, te je važna u oblikovanju svijesti o nasilju i njegovim posljedicama (Goldweber, Waasdorp & Bradshaw, 2013). Efektivna prevencija počinje sa stvaranjem sigurnog školskog okruženja u kojem su svi učenici jednako poštovani i zaštićeni. Za to je potrebno usmjeriti pažnju na razvoj emocionalnih i socijalnih vještina kod učenika, kako bi se spriječila eskalacija vršnjakog nasilja.

Škola treba da implementira različite preventivne programe koji podstiču kulturu nenasilja i međusobnog poštovanja. Aktivnosti kao što su edukacije o vršnjačkom nasilju, radionice za razvoj emocionalne inteligencije, kao i edukacija nastavnog kadra o prepoznavanju i reagovanju na nasilje, od velike su važnosti (Rigby, 2012). Programi koji uključuju sve aktere – od učitelja, učenika, roditelja do samih organizacija zajednice – mogu značajno doprinijeti smanjenju nasilja.

Zajednica, uključujući lokalne organizacije, nevladine organizacije i institucije, ima ključnu ulogu u pružanju podrške školama kroz edukaciju, resurse i usmjerenje. Razvijanje programa za angažovanje roditelja i zajednice u prevenciji nasilja uključuje podizanje svijesti o odgovornosti svih članova društva u zaštiti djece (Popadić, 2009). Takođe, partnerstvom sa lokalnim centrima za socijalni rad i psihološkim savjetovalištima, zajednica može obezbijediti adekvatnu podršku žrtvama nasilja, kao i preventivne savjetodavne usluge za porodice, čime se omogućava ranije prepoznavanje i sprečavanje nasilja.

Saradnja sa medijima i javnim institucijama takođe ima značajnu ulogu u širenju pozitivnih poruka i podizanju svijesti o problematici vršnjačkog nasilja. Mediji mogu edukovati širu javnost o preventivnim mjerama, a istovremeno skrenuti pažnju na ozbiljnost vršnjačkog nasilja. Dakle, zajedničkim naporima škole, zajednice, roditelja i šire društvene zajednice, vršnjačko nasilje može biti smanjeno i prevenirano kroz osnaživanje socijalnih vještina, veće razumijevanje među vršnjacima, te stalnu podršku žrtvama.

3.1. Uloga nastavnika u prevenciji vršnjačkog nasilja

Nastavnici imaju važnu ulogu u prevenciji vršnjačkog nasilja, jer su prvi koji prepoznaju rane znakove nasilnog ponašanja među učenicima. Njihova odgovornost nije samo u obrazovnom procesu, već i u oblikovanju socijalnih vještina učenika. Aktivnim uključivanjem u prevenciju nasilja, nastavnici mogu stvoriti sigurniju i podržavajuću školsku atmosferu (Field, 2004). Efektivna prevencija počinje sa osnaživanjem nastavnika kroz specijalizovane obuke i edukaciju o prepoznavanju različitih oblika nasilja, njegovim posljedicama i načinima reakcije.

Nastavnici treba da razvijaju kritičku svijest među učenicima o tome šta je nasilje, kako ga prepoznati i kako reagovati. Takođe, nastavnik treba da bude uzor u promovisanju nenasilnih rješenja konflikata. Implementacijom metoda kao što su učenje o emocionalnoj inteligenciji, toleranciji i međusobnom poštovanju, nastavnici mogu doprinijeti smanjenju vršnjačkog nasilja (Rigby, 2012). Nastavni planovi i programi treba da budu osmišljeni tako da uključuju aktivnosti koje promovišu saradnju među učenicima, a ne konkurenciju.

Važno je da nastavnici pruže adekvatnu podršku žrtvama nasilja i obavijeste relevantne institucije, kao što su školski psiholog ili socijalni radnik, kako bi se obezbijedila pomoć i zaštita. Takođe, učitelji trebaju biti sposobni da razlikuju dječje igre i izražavanje emocija od stvarnog nasilja, što podrazumijeva visoku emocionalnu pismenost (Brooks, 2014). Nastavnici koji imaju dobar odnos sa svojim učenicima mogu bolje prepoznati promjene u ponašanju koje mogu ukazivati na nasilje.

Kroz redovne savjetodavne razgovore sa roditeljima, nastavnici mogu osigurati zajednički pristup u rješavanju problema nasilja, uključujući uputstva za adekvatno roditeljsko ponašanje. Takođe, važno je da nastavnici koriste digitalne tehnologije za edukaciju o sajber nasilju, koje je postalo sve učestalije među djecom (Strabić i Tokić Milaković, 2016). Uloga nastavnika se proširuje i na implementaciju školskih politika koje jasno definišu ponašanja koja su neprihvatljiva, uz sankcionisanje nasilnika i zaštitu žrtava.

Nastavnici imaju važnu ulogu u razvijanju osjećaja zajedništva i međusobne odgovornosti među učenicima. Prepoznavanje i sprečavanje nasilja u ranoj fazi, uz kontinuiranu edukaciju, doprinosi razvijanju sigurnog i podržavajućeg školskog okruženja.

3.2. Uloga roditelja/staratelja u prevenciji vršnjačkog nasilja

Roditelji i staratelji imaju važnu ulogu u prevenciji vršnjačkog nasilja, jer su prvi i najvažniji modeli ponašanja za djecu. Od njihovih postupaka i stavova zavisi kako će dijete razvijati socijalne vještine i emocionalnu otpornost. Kroz svakodnevnu komunikaciju i interakciju, roditelji mogu uticati na djecu i prenijeti im vrijednosti nenasilja, poštovanja i uzajamnog razumijevanja (Stanimirović, 2010). Svjesnost roditelja o različitim oblicima nasilja, uključujući verbalno, fizičko i online nasilje, pomaže im da na vrijeme prepoznaju i reaguju na prijetnje. Takođe, roditelji koji održavaju otvoren i iskren odnos sa djecom omogućavaju im da se povjere u slučaju nasilja ili maltretiranja. Pravovremeno uvođenje u dijalog o potencijalnim problemima, kao što su vršnjačko nasilje, smanjuje mogućnost da dijete postane ili žrtva ili počinilac nasilja. Takođe, roditelji treba da budu primjer u rješavanju konflikata mirnim putem, jer djeca uče o ponašanju posmatrajući njihove postupke. Aktivno učešće roditelja u školskim aktivnostima i saradnja sa učiteljima mogu pomoći u pravovremenom uočavanju nasilja među djecom (Cicvarić, Žunić – Cicvarić, 2009). Kada roditelji i nastavnici rade zajedno, mogu razviti efikasnije strategije prevencije i reakcije na nasilje.

Podrška i usmjeravanje djeteta prema izgradnji pozitivnih odnosa sa vršnjacima, kao i jačanje emocionalne inteligencije, značajni su za prevenciju nasilničkog ponašanja. Roditelji takođe imaju ulogu u tome da djecu podučavaju o granicama i poštovanju privatnosti drugih. Razvijanje vještina donošenja ispravnih odluka i socijalne odgovornosti pomaže djeci da prepoznaju negativne posljedice nasilja (Gotman i Dekler, 2023). Mnogi roditelji, međutim, nijesu uvijek u mogućnosti prepoznati znakove nasilja zbog svoje zauzetosti ili nepoznavanja problema, što može dovesti do ignorisanja ozbiljnih situacija. Upravo zbog toga je važno pružiti roditeljima adekvatnu edukaciju i podršku u njihovoj ulozi u prevenciji vršnjačkog nasilja. Smatramo da roditelji treba da budu spremni da prepoznaju kada njihovo dijete pokazuje agresivno ponašanje ili kada je izloženo nasilju, kako bi odmah reagovali na odgovarajući način i osigurali njegovu sigurnost i dobrobit.

3.3. Uloga pedagoško-psihološke službe u prevenciji vršnjačkog nasilja

Pedagoško-psihološka služba u školama ima važnu ulogu u prevenciji i intervencijama vezanim za vršnjačko nasilje. Ova služba je prvi resurs za prepoznavanje i adekvatno reagovanje na različite oblike nasilničkog ponašanja među učenicima. Kroz različite psihološke i pedagoške metode, stručnjaci ove službe nastoje stvoriti sigurno okruženje koje sprečava nastanak nasilja.

Pedagog i psiholog u školi usmjeravaju svoje aktivnosti prema promicanju emocionalne inteligencije i socijalnih vještina kod učenika, što pomaže u smanjenju konflikata i nepoželjnog ponašanja (Stanimirović, 2019). Kroz individualne i grupne psihoterapijske tretmane, oni omogućavaju žrtvama nasilja da obrade traume i razviju mehanizme suočavanja. Takođe, vršnjačka grupna terapija predstavlja još jedan efikasan način za smanjenje stresa i napetosti među učenicima, stvarajući otvoreniju komunikaciju i empatiju među njima.

Pedagoško-psihološka služba ima značajnu ulogu i u edukaciji nastavnika, roditelja i učenika o važnosti prepoznavanja nasilja i njegovih oblika, te načina kako da se adekvatno riješe konflikti (Stanimirović, 2019). Programi prevencije nasilja koji se provode u školi često uključuju radionice, seminarima i predavanja koja se organizuju sa ciljem podizanja svesti o negativnim posljedicama nasilja, kao i pružanju konkretnih vještina za razvijanje pozitivnih odnosa među vršnjacima.

Uloga pedagoško-psihološke službe nije samo preventivna, već i interventna. U slučaju nasilja, školski psiholog i pedagog blisko sarađuju sa roditeljima, nastavnicima, te društvenim institucijama kao što su centri za socijalni rad i policija. Na taj način, ova služba osigurava brz i efikasan odgovor na nasilje, zaštitu žrtava, kao i rehabilitaciju nasilnika.

Prepoznajući specifičnosti svake situacije, pedagoško-psihološka služba pruža individualizovanu podršku koja doprinosi stabilizaciji emocionalnog stanja svih uključenih (Field, 2004). Proaktivnim angažovanjem u prevenciji nasilja, ova služba pomaže u oblikovanju školske atmosfere u kojoj se vrednuje uzajamno poštovanje, tolerancija i razumijevanje, čime se smanjuje mogućnost pojave nasilničkog ponašanja među učenicima.

3.4. Uloga lokalne zajednice u prevenciji vršnjačkog nasilja

Lokalna zajednica ima važnu ulogu u prevenciji vršnjačkog nasilja, jer se nasilje među djecom ne odvija izolovano, već je povezano sa širim socijalnim, kulturnim i ekonomskim okvirom. Uloga zajednice počinje od razvijanja svijesti o ozbiljnosti problema i potrebi za uključivanjem svih relevantnih aktera u njegovom rješavanju. Jedan od prvih koraka u prevenciji jeste izgradnja pozitivnih socijalnih normi i vrijednosti koje podržavaju društveno poželjeno ponašanje i uzajamno poštovanje među mladima (Rigby, 2012). Lokalne vlasti, zajedno sa školama, mogu razvijati programe koji omogućavaju djeci i adolescentima sigurne prostore za izražavanje i rješavanje konflikata bez pribjegavanja nasilju.

Društvene organizacije, nevladine organizacije i druge institucije u zajednici trebaju biti podrška školama u implementaciji preventivnih i edukativnih programa, kao i u izgradnji pozitivnih obrazaca ponašanja. Takođe, rad sa porodicama mora biti prioritet, jer lokalna zajednica može organizovati radionice, savjetovanja i druge aktivnosti koje će pomoći roditeljima u razumijevanju kako prepoznati znakove nasilja i kako pružiti podršku djeci koja su žrtve nasilja (Zenzerović Šloser i Jurman, 2014). Kroz saradnju sa stručnjacima iz oblasti psihologije i socijalnog rada, lokalna zajednica može obezbijediti direktnu podršku žrtvama nasilja i pružiti resurse za rehabilitaciju i reintegraciju.

Kreiranje pozitivne socijalne klime podrazumijeva i angažman mladih u volonterskim i edukativnim aktivnostima koje promovišu nenasilje. Takođe, lokalna zajednica može organizovati kampanje za podizanje svijesti o opasnostima vršnjačkog nasilja, koristeći različite medije i društvene mreže kako bi došla do što šire publike. Kroz kontinuirani dijalog i saradnju svih aktera u zajednici, uključujući obrazovne, socijalne i zdravstvene službe, može se stvoriti sveobuhvatan pristup koji se bavi uzrocima vršnjačkog nasilja i pruža efikasne odgovore na njegovu prevenciju.

Kroz aktivnu ulogu lokalne zajednice, moguće je osigurati da se vršnjačko nasilje ne vidi kao problem koji se rešava isključivo u školi, već kao društveni problem koji zahtijeva odgovornost svih članova zajednice, uključujući organe vlasti, roditelje, nastavnike i same učenike.

4. FAKTORI RIZIKA ZA POJAVU VRŠNJAČKOG NASILJA U ŠKOLI

Vršnjačko nasilje u školama nije slučajan fenomen, već je često rezultat različitih faktora rizika koji uključuju individualne, porodične, školske i društvene okolnosti. Jedan od značajnih faktora rizika je temperament i socijalna kompetencija djeteta (Baldry, 2003). Djeca koja imaju poteškoće u kontroli svojih emocija ili koja nijesu razvila adekvatne socijalne vještine, češće postaju i žrtve i počinioци nasilja (Goldweber, Waasdorp & Bradshaw, 2013). Nedostatak emocionalne stabilnosti i socijalne empatije može dovesti do agresivnog ponašanja, dok djeca s nižim stepenom socijalne adaptacije mogu imati problema u interakciji sa vršnjacima, što povećava rizik da postanu žrtve.

Porodična dinamika ima značajan uticaj na razvoj nasilničkog ponašanja. Djeca koja odrastaju u porodicama sa nasilnim, disfunkcionalnim ili zanemarujućim okolnostima često internalizuju ove negativne obrasce ponašanja. Nasilje u porodici može rezultirati time da dijete nauči nasilje kao prihvatljiv način rješavanja konflikata (Field, 2004). Pored toga, djeca koja doživljavaju emocionalnu ili fizičku zanemarenost od strane roditelja imaju veći rizik da postanu ili žrtve, ili počinioци nasilja, jer nemaju odgovarajući model za izgradnju zdravih međuljudskih odnosa.

Školska takođe ima važnu ulogu u prevenciji ili eskalaciji vršnjačkog nasilja. Ukoliko školska klima nije podržavajuća i ako postoji nedostatak discipline ili nesigurnost, učenici mogu razviti neprijateljski odnos prema jedni drugima. Školske koje ne pružaju odgovarajući sistem podrške za rješavanje konflikata i nijesu usmjerene na prevenciju nasilja, često postaju plodno tlo za razvoj nasilničkog ponašanja (Sokač, 2014). Nizak nivo međusobne suradnje među nastavnicima i učenicima također doprinosi stvaranju nesigurnog okruženja.

Sociokulturni faktori takođe igraju značajnu ulogu u oblikovanju stavova prema nasilju. U zajednicama gdje je nasilje normalizovano i gdje se ne prepoznaje ozbiljnost vršnjačkog nasilja, djeca mogu razviti stavove koji opravdavaju nasilno ponašanje kao način rešavanja problema.

Važno je napomenuti da kombinacija ovih faktora rizika često doprinosi stvaranju okruženja koje omogućava ili nasilje ili njegovu toleranciju. Stoga je ključno razvijati preventivne strategije koje adresiraju sve ove faktore i pružaju djeci alate za izgradnju zdravih međuljudskih odnosa i rješavanje konflikata na nenasilan način.

4.1. Porodični i genetski faktori

Porodični faktori imaju značajnu ulogu u razvoju nasilničkog ponašanja kod djece. Djeca koja odrastaju u porodicama sa disfunkcionalnim odnosima, kao što su roditelji koji često upotrebljavaju nasilje, zanemaruju ili emocionalno ne podržavaju svoje dijete, imaju veći rizik za razvoj nasilničkog ponašanja (Field, 2004). Uz to, djeca koja su svjedoci nasilja u porodici, bilo emocionalnog, fizičkog ili verbalnog, često internalizuju te obrasce ponašanja kao prihvatljive (Field, 2004). U ovim porodicama, djeca mogu naučiti da je nasilje normalan odgovor na konfliktne situacije, što povećava šanse da postanu ili žrtve, ili počinioci nasilja u vršnjačkim odnosima.

Autoritarni roditelji, koji koriste fizičke kazne ili su previše strogi, mogu kod djece izazvati osjećaj frustracije i nemoći, što može dovesti do agresivnog ponašanja prema vršnjacima (Ilić, 2010). S druge strane, roditelji koji su previše permissivni i koji ne postavljaju jasne granice, mogu doprinijeti razvoju djece koja ne prepoznaju socijalne norme i granice u odnosima s drugima, što takođe može rezultirati nasiljem.

Genetski faktori, iako manje proučavani, takođe mogu imati ulogu u razvoju nasilničkog ponašanja. Neki istraživanja pokazuju da postoji genetska predispozicija koja može povećati sklonost ka impulsivnim reakcijama i agresivnosti (Ibabe, 2015). Međutim, genetski faktori sami po sebi nijesu dovoljni da objasne pojavu nasilničkog ponašanja, već je njihov uticaj često uslovljen porodičnom i socijalnom sredinom. Na primjer, djeca koja pokazuju genetske predispozicije ka impulsivnom ponašanju, ukoliko odrastaju u stabilnom i podržavajućem okruženju, mogu razviti zdravije strategije za suočavanje s frustracijama.

Upravo ova kombinacija porodičnih i genetskih faktora stvara kompleksnu sliku u razumijevanju vršnjačkog nasilja. Zbog toga je od esencijalne važnosti raditi na jačanju pozitivnih porodičnih odnosa, pružanju emocionalne podrške i obučavanju roditelja o pozitivnim stilovima vaspitanja koji mogu smanjiti rizik od nasilja.

4.2. Poremećaj socijalne kognicije

Poremećaj socijalne kognicije odnosi se na teškoće u razumijevanju i interpretaciji socijalnih signala, što uključuje verbalnu i neverbalnu komunikaciju, poput facijalnih ekspresija, mimike, govora tijela, ali i emocionalnih reakcija drugih ljudi. Ovaj poremećaj može uticati na sposobnost prepoznavanja emocija, što otežava socijalnu interakciju i može rezultirati neprilagođenim socijalnim ponašanjem (Giaouri & Alevriadou, 2010). Poremećaj socijalne kognicije nije samostalni dijagnostički entitet, već se često pojavljuje u okviru drugih psihopatoloških stanja, kao što su autizam, shizofrenija i depresija, pri čemu se specifičnosti u socijalnoj obradi razlikuju zavisno od osnovne dijagnoze.

Jedan od važnih aspekata ovog poremećaja jeste smanjenje sposobnosti za prepoznavanje i razumijevanje emocionalnih stanja drugih ljudi. Ovo je objašnjeno smanjenom aktivnošću u određenim područjima mozga koja su odgovorna za emocionalnu percepciju, kao što su prefrontalni korteks, koji je uključen u donošenje odluka i procjenu socijalnih situacija, te amigdala, koja je važna za obradu emocija (Tager-Flusberg, 2007). Ovaj deficit može otežati razvoj međuljudskih odnosa i socijalnu adaptaciju, jer osoba sa poremećajem socijalne kognicije ne može adekvatno reagovati na emocije drugih, što dovodi do nesporazuma i konfliktnih situacija.

Poremećaj socijalne kognicije može se povezati sa smanjenim razumijevanjem koncepta teorije uma – sposobnosti da se razumiju mentalna stanja drugih ljudi, kao što su njihovi motivi, želje i uvjerenja. Osobe sa ovim poremećajem često imaju poteškoće u procjeni tuđih emocija, što može dovesti do nerealnih i netačnih konstatacija o tuđim namjerama, stvarajući probleme u socijalnoj interakciji (Tager-Flusberg, 2007). Na primjer, pojedinac sa poremećajem može pogrešno tumačiti prijateljski gest kao prijetnju ili pak ne prepoznati suptilnu emocionalnu potrebu drugog čovjeka, što može uzrokovati udaljavanje u odnosima.

Tretman poremećaja socijalne kognicije obuhvata različite terapijske pristupe, uključujući kognitivno-bihevioralnu terapiju koja se koristi za modifikaciju negativnih obrazaca mišljenja, te trening socijalnih vještina koji je usmjeren na poboljšanje sposobnosti interakcije sa drugim ljudima (Giaouri & Alevriadou, 2010). Takođe, u nekim slučajevima,

farmakoterapija može biti dio tretmana, naročito kada su prisutni ozbiljni simptomi koji ometaju osnovnu funkcionalnost, kao što su anksioznost ili depresija.

Važno je napomenuti da poremećaj socijalne kognicije ima dugoročne posljedice na svakodnevni život osobe, jer socijalne vještine čine osnovu za uspostavljanje i održavanje zdravih međuljudskih odnosa. Osobe sa ovim poremećajem mogu imati poteškoće u obrazovnim i radnim okruženjima, a takođe se mogu suočavati sa problemima u stvaranju i održavanju prijateljstava ili partnerskih odnosa.

4.3. Socio – ekonomski status

Socio-ekonomski status može značajno uticati na pojavnost i iskustvo vršnjačkog nasilja, kako kod žrtava, tako i kod počinitelja. Iako vršnjačko nasilje pogađa djecu svih socio-ekonomskih pozadina, istraživanja pokazuju da socio-ekonomski status može povećati ili smanjiti rizik od uključivanja u nasilje (Ljubojev, 2008). Djeca iz porodica s nižim socio-emocionalnim statusom često su izložena većim stresovima, poput finansijskih problema, lošijih životnih uslova, i ograničenog pristupa obrazovnim i socijalnim resursima. Ovi faktori mogu povećati njihovu ranjivost na vršnjačko nasilje, bilo da su žrtve ili počinioci (Ljubojev, 2008). Na primjer, djeca koja odrastaju u siromaštvu mogu imati smanjenu emocionalnu podršku kod kuće, što može uticati na njihovu sposobnost da regulišu emocije i razvijaju socijalne vještine, povećavajući šanse da postanu ili žrtve ili počinioci nasilja.

S druge strane, djeca iz porodica s višim socio-ekonomskim statusom iako možda manje izložena direktnim finansijskim stresovima, mogu biti podložna drugim vrstama društvenih pritisaka (Margolin & Vickerman, 2011). Na primjer, roditelji koji su zaposleni na visokim pozicijama mogu biti manje prisutni kod kuće, što može dovesti do osjećaja zanemarivanja ili usmjeravanja na postizanje visokih akademskih i društvenih normi, što ponekad može izazvati konflikt među vršnjacima.

Djeca iz nižih socio-ekonomskih slojeva mogu se osjećati marginalizovano, kako zbog svog materijalnog stanja, tako i zbog socijalne distance koju osjećaju prema djeci iz viših slojeva (Margolin & Vickerman, 2011). Ovaj osjećaj isključenosti može dovesti do

povećane agresivnosti ili, s druge strane, povučenosti, što povećava rizik od vršnjačkog nasilja.

Dakle, socio-ekonomski status ima značajan uticaj na dinamiku vršnjačkog nasilja, jer oblikuje resurse, pristup obrazovanju i emocionalnu podršku koje djeca imaju. Osiguranje ravnoteže između socio-ekonomskih razlika, kao i implementacija strategija prevencije i intervencije, ključni su u smanjenju nasilja među vršnjacima, posebno u zajednicama gdje su djeca izložena višim rizicima.

4.4. Socijalno okruženje

Socijalno okruženje ima važnu ulogu u razvoju i manifestaciji vršnjačkog nasilja. Način na koji pojedinac komunicira i ponaša se unutar svog društvenog okruženja, bilo da je riječ o porodici, školi ili širem zajedničkom prostoru, može značajno uticati na pojavu nasilja među vršnjacima (Zloković i Dečman Dobrnjič, 2008). Takođe, roditeljski stilovi, poput autoritarnog ili zanemarujućeg, mogu doprinijeti razvoju agresivnih ponašanja kod djece.

U školskom okruženju, vršnjačko nasilje se često razvija zbog specifičnih društvenih dinamika među učenicima. Grupa vršnjaka, bilo da se radi o prijateljskim ili neprijateljskim odnosima, može stvoriti pritisak na pojedince da se uključe u nasilje kako bi se pridružili društvenoj grupi ili stekli status (Petermann & Petermann, 2010). Nedostatak adekvatnog nadzora učitelja, kao i niska kultura tolerancije u školama, mogu omogućiti nasilje da se nastavi bez odgovarajuće intervencije.

Šire društveno okruženje, koje uključuje kulturološke norme i vrijednosti, takođe može igrati značajnu ulogu u oblikovanju stavova prema nasilju. Ako društvo normalizuje agresivne reakcije kao način rješavanja konflikata, to može uticati na ponašanje mladih, koji usvajaju ove norme kao prihvatljive.

S obzirom na sve ove faktore, efikasno sprečavanje vršnjačkog nasilja zahtijeva integrisan pristup koji uključuje promjene u socijalnom okruženju, kao i promovisanje pozitivnih društvenih vrijednosti. Obrazovni sistem mora imati snažnu ulogu u edukaciji mladih o važnosti nenasilnog rješavanja konflikata i u razvoju socijalnih vještina. Kroz rad sa roditeljima i zajednicama, moguće je stvoriti podržavajuće okruženje koje smanjuje rizik od

nasilja, omogućavajući mladima da se razvijaju u zdravim i sigurnim društvenim okolnostima.

4.5. Uticaj medija i kulturnih činilaca

Uticaj medija i kulturnih činilaca na vršnjačko nasilje predstavlja važnu dimenziju u razumijevanju dinamike nasilničkog ponašanja među mladima. Mediji, kao glavni kanal informisanja, mogu igrati ključnu ulogu u oblikovanju stavova i ponašanja adolescenata (Popadić, 2009). Prisutnost nasilja u filmovima, televizijskim emisijama i video igricama često se povezuje s normalizacijom nasilničkog ponašanja i smanjenjem empatije prema žrtvama.

Kulturološki faktori, kao što su društvene norme i vrijednosti koje podržavaju agresiju ili dominaciju, mogu doprinosti normalizaciji nasilja. U mnogim društvima, određene kulturne norme o tome što znači biti "muškarac" ili "žena", ili o tome što predstavlja "poštovanje", mogu igrati ulogu u poticanju nasilja među mladima (Zenzerović Šloser i Jurman, 2014). Na primjer, u nekim sredinama, dominacija i agresivnost često se doživljavaju kao znakovi snage, što može povećati učestalost nasilnih ponašanja.

Jedan od značajnih izazova u prevenciji vršnjačkog nasilja je upravo edukacija mladih o zdravim oblicima međuljudskih odnosa i nenasilnim metodama rješavanja konflikata. Mediji mogu biti snažan alat u promociji pozitivnih vrijednosti, ako se koriste za obrazovanje i promicanje nenasilnih obrazaca ponašanja. Kulturne promjene, zajedno sa odgovornim izvještavanjem i regulacijom medija, mogu doprinijeti smanjenju učestalosti nasilja i promjeni društvenih stavova prema nasilju.

Dakle, društvo mora raditi na jačanju svijesti o uticaju medija i kulturnih normi na ponašanje mladih, kroz obrazovne programe, političke inicijative i odgovorno novinarstvo. Time bi se stvorili uslovi za razvoj zdravih socijalnih odnosa među mladima, bez nasilja, što je ključ za izgradnju sigurnog i harmoničnog društva.

4.6. Vaspitni stavovi kao faktor rizika

Vaspitni stavovi roditelja predstavljaju jedan od ključnih faktora rizika u razvoju vršnjačkog nasilja. Način na koji roditelji vaspitavaju djecu ima dubok uticaj na oblikovanje njihovih socijalnih vještina, sposobnosti za rješavanje konflikata i samopouzdanja. Autoritarni vaspitni stilovi, koji uključuju stroge discipline i nedostatak emocionalne podrške, mogu doprinijeti razvoju agresivnih i nasilnih ponašanja kod djece (Ilić, 2010). S druge strane, previše popustljivi roditelji koji ne postavljaju jasne granice, mogu omogućiti djeci da razviju osjećaj prava i nepoštovanja društvenih normi, što može biti podstrek za nasilničko ponašanje.

Dijete koje odrasta u porodici u kojoj su prisutni konflikti i emocionalna nestabilnost, često razvija neadekvatne socijalne vještine i smanjenje sposobnosti za empatično reagovanje (Gotman i Dekler, 2023). Takvo dijete može postati sklono vršnjačkom nasilju, bilo kao žrtva, bilo kao počinilac. Poznato je da djeca koja nemaju emocionalnu podršku roditelja često traže prihvatanje u grupama vršnjaka, gdje mogu usvojiti negativne norme ponašanja.

Nedostatak dosljednosti u vaspitanju može izazvati zbunjenost kod djece u pogledu granica i društvenih pravila, što stvara plodno tlo za nasilje (Gotman i Dekler, 2023). U nekim slučajevima, roditelji koji previše kritikuju svoju djecu, ili koji sami imaju historiju nasilja, mogu nesvjesno modelirati nasilničko ponašanje, koje djeca prepoznaju kao normalno.

Roditelji koji koriste pozitivne metode discipline, kao što su nagrađivanje dobrog ponašanja i postavljanje jasnih granica, doprinose razvoju emocionalno stabilnih i socijalno odgovornih djece.

5. ISTRAŽIVAČKI DIO

5.1. Problem i predmet istraživanja

Vršnjačko nasilje postoji od samih početaka školskog sistema. Iako se pojam „vršnjačko nasilje“ (ili bullying) kao termin definisao tek u posljednjim decenijama, neprihvatljivo ponašanje među vršnjacima oduvijek je bilo prisutno u školskom okruženju. Sa razvojem savremenog društva i obaveznim osnovnim obrazovanjem koje se proširilo na gotovo sve zemlje svijeta, istovremeno je zabilježen i porast neprihvatljivog ponašanja među učenicima (Gašić Pavišić, 2009). U ovom radu istražićemo granicu između bezazlene dječje igre i zadirkivanja te trenutka kada takvo ponašanje prelazi u vršnjačko nasilje. Poseban fokus biće stavljen na različite oblike fizičkog i verbalnog nasilja koji se javljaju kod učenika u prvom ciklusu osnovne škole.

Istraživanje se fokusira na vrste nasilja koje djeca u prvom ciklusu osnovne škole doživljavaju ili izvršavaju, uz analizu njihovih specifičnih karakteristika, učestalosti u školskom okruženju i uloge nastavnika i roditelja u suočavanju sa ovim izazovima (Espelage, Mebane & Adams, 2004).

Problem istraživanja predstavlja sagledavanje i procjenjivanje karakteristika i prevencija fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima prvog ciklusa osnovne škole.

Predmet istraživanja je analiza, karakteristike i prevencija fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima prvog ciklusa osnovne škole.

5.2. Cilj i zadaci istraživanja

Cilj istraživanja glasi: Utvrditi oblike fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima prvog ciklusa osnovne škole.

Istraživački zadaci:

- Utvrditi učestalost ispoljavanja fizičkog / verbalnog nasilja među učenicima u prvom ciklusu osnovne škole, uz analizu razlika prema polu, uzrastu i socijalno – ekonomskom statusu.

- Utvrditi faktore rizika koji doprinose pojavi nasilničkog ponašanja na ovom uzrastu (individualni faktori, porodične okolnosti, vaspitni stilovi, školsko i društveno okruženje, kulturni faktori).
- Uvrditi uticaj nasilja na emocionalno i socijalno blagostanje učenika, uključujući moguće dugoročne posledice.
- Utvrditi ulogu učitelja u prevenciji, prepoznavanju i reagovanju na nasilje među učenicima prvog ciklusa osnovne škole osnovne škole.
- Utvrditi značaj saradnje sa roditeljima u prevenciji, prepoznavanju i reagovanju na nasilje među učenicima.
- Utvrditi značaj efikasnih programa i strategija koji obuhvataju edukacije, razvoj socijalnih vještina, promijenu školske klime, kao i podršku porodicama za prevenciju nasilja u osnovnoj školi.

5.3. Istraživačke hipoteze

Na osnovu cilja istraživanja glavnu hipotezu možemo definisati na sljedeći način: Pretpostavlja se da su oblici fizičkog nasilja među učenicima prvog ciklusa osnovne škole udaranje, štipanje, guranje, uništavanje ličnih stvari učenika, a verbalnog uvrede, ponižavanje, ismijavanje, prijetnje, ogovaranje, i sl.

Sporedne hipoteze su:

- Pretpostavlja se da je fizičko i verbalno nasilja prisutno među učenicima prvog ciklusa osnovne škole, da se različito ispoljava u odnosu na pol i socio-ekonomski status.
- Pretpostavlja se da su uzroci nasilja među učenicima nižih razreda osnovne škole kompleksni i da su povezani sa različitim individualnim, porodičnim, školskim i društvenim faktorima.
- Pretpostavlja se da posledice fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima nižih razreda osnovne škole utiču na njihov emocionalno blagostanje i socijalne vještine, a kod nekih učenika mogu imati i dugoročne posledice.

- Pretpostavlja se da učitelji smatraju da imaju važnu ulogu u prevenciji, prepoznavanju i reagovanju na nasilje među učenicima.
- Pretpostavlja se da efikasna saradnja između škole i roditelja može značajno doprineti stvaranju sigurnog i podržavajućeg okruženja za djecu.
- Pretpostavimo da efikasne preventivne strategije koje obuhvataju edukaciju, razvoj socijalnih vještina, promijenu školske klime, kao i podršku porodicama smanjuju stepen pojave nasilja među učenicima prvog ciklusa osnovne škole.

5.4. Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

Za provjeru postavljenih hipoteza korišćena je kombinacija kvantitativnih i kvalitativnih istraživačkih metoda kako bi se obuhvatili različiti aspekti problema i osigurali sveobuhvatni rezultati.

U okviru istraživanja kreiran je upitnik prilagođen učenicima prvog ciklusa osnovne škole. Upitnik je bio izrađen prema standardizovanim obrascima Olvenovih upitnika (Dan Olweus, 1996, 1997). Istraživanje je započelo definisanjem pojma nasilja kako bi se učenicima pojasnilo šta predstavlja nasilje, a šta ne. Struktura upitnika uključivala je četiri segmenta: demografske podatke, iskustva s fizičkim nasiljem, iskustva s verbalnim nasiljem i percepciju školskog okruženja. Sva pitanja bila su zatvorenog tipa sa višestrukim izborom odgovora, dok su Likertove skale korišćene za procjenu učestalosti i ozbiljnosti nasilnih situacija.

Anketni upitnik bio je distribuiran učenicima prvog, drugog i trećeg razreda osnovnih škola u Ulcinju, a uzorak je odabran nasumično kako bi se osigurala reprezentativnost. Upitnici su se popunjavali anonimno, uz napomenu da je važno davanje iskrenih odgovora. Za učenike koji su imali poteškoće s čitanjem pitanja (jer još nijesu u potpunosti savladali vještinu čitanja), istraživač je pružao potrebnu pomoć. Istraživanje je sprovedeno uz prethodno pribavljene saglasnosti roditelja i uz strogo poštovanje etičkih principa, uključujući dobrovoljnost učešća i pravo ispitanika da se povuku u bilo kojem trenutku.

Pored ankete, organizovani su i grupni intervjui u formi fokus grupa. Učesnici fokus grupa bili su nastavnici i roditelji učenika prva tri razreda osnovne škole. Fokus grupe su

formirane od 6 do 10 učesnika kako bi se omogućila dinamična diskusija. Učesnici su prethodno informisani o svrsi istraživanja, a njihovo učešće bilo je dobrovoljno. Svi prikupljeni podaci tretirani su povjerljivo i korišćeni isključivo za potrebe istraživanja. Ključna mišljenja koja su dominirala u diskusijama fokus grupa bila su sumirana i analizirana. Rezultati iz fokus grupa upoređeni su s nalazima dobijenim iz anketa i drugih izvora podataka kako bi se osigurala sveobuhvatna i precizna analiza.

5.5. Uzorak ispitanika

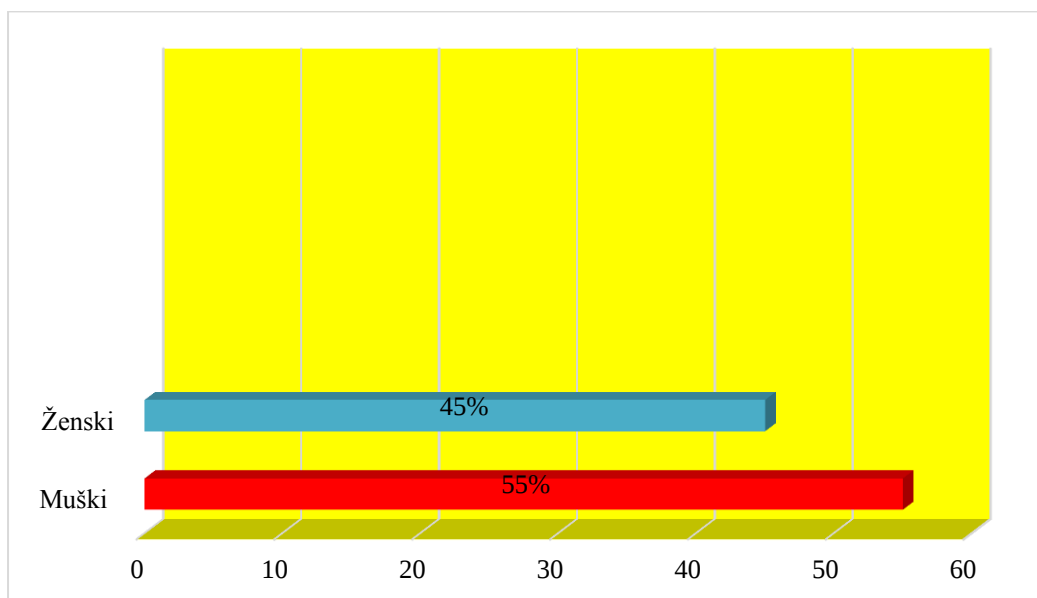
Istraživanje je realizovano na uzorku od 120 učenika, 15 učitelja i 15 roditelja. Struktura uzorka je prikazana u tabeli 1.

Opština	Naziv škole	Broj učenika	Broj učitelja	Broj roditelja
Ulcinj	OŠ „Maršal Tito“	61	6	7
Ulcinj	OŠ „Boško Strugar“	32	4	3
Ulcinj	OŠ „Marko Nukulović“	27	3	3
Ukupno	3	120	15	15

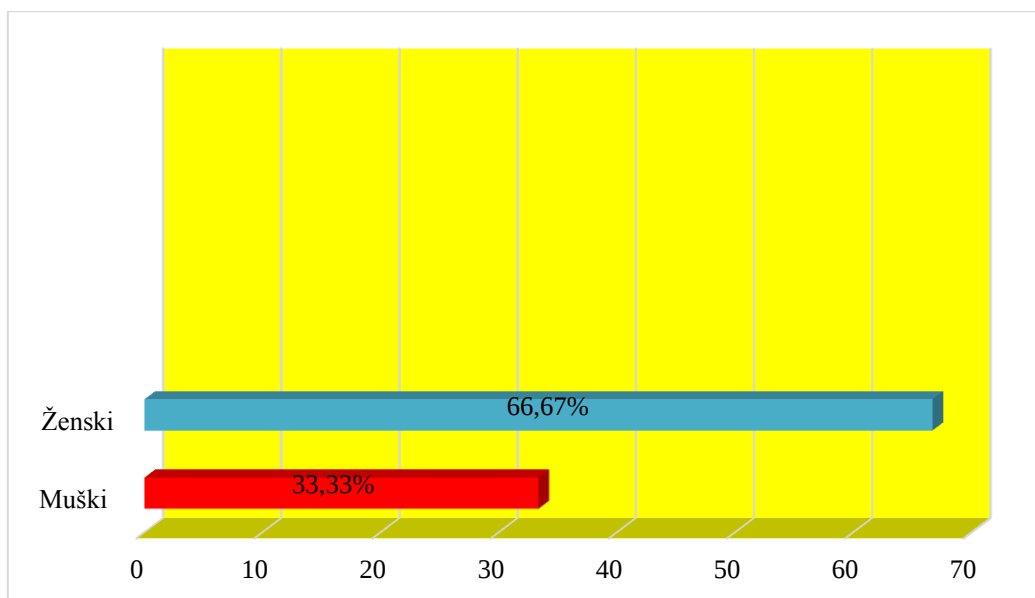
6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

6.1. Demografske karakteristike istraživačkog uzorka – učenici

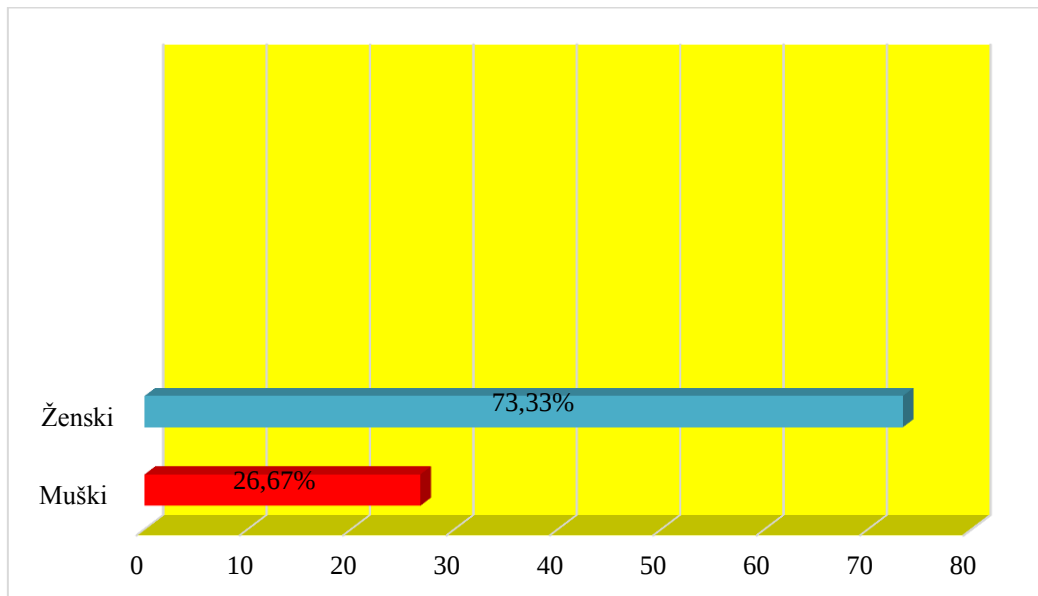
Histogram 1 – Pol učenika

Histogram 2 – Polna struktura nastavnika

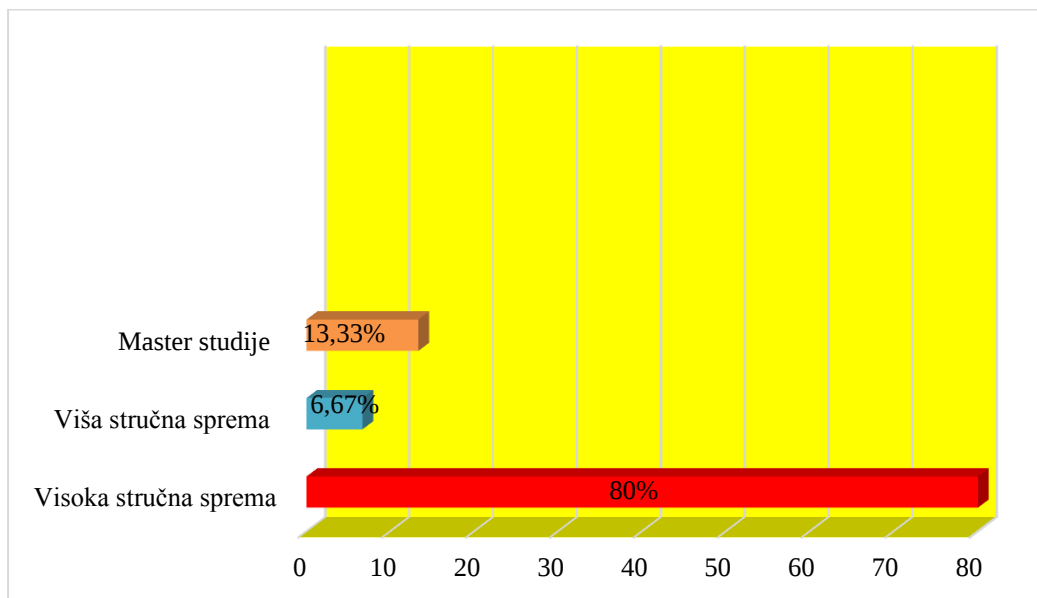

Histogram 3 – Polna struktura roditelja

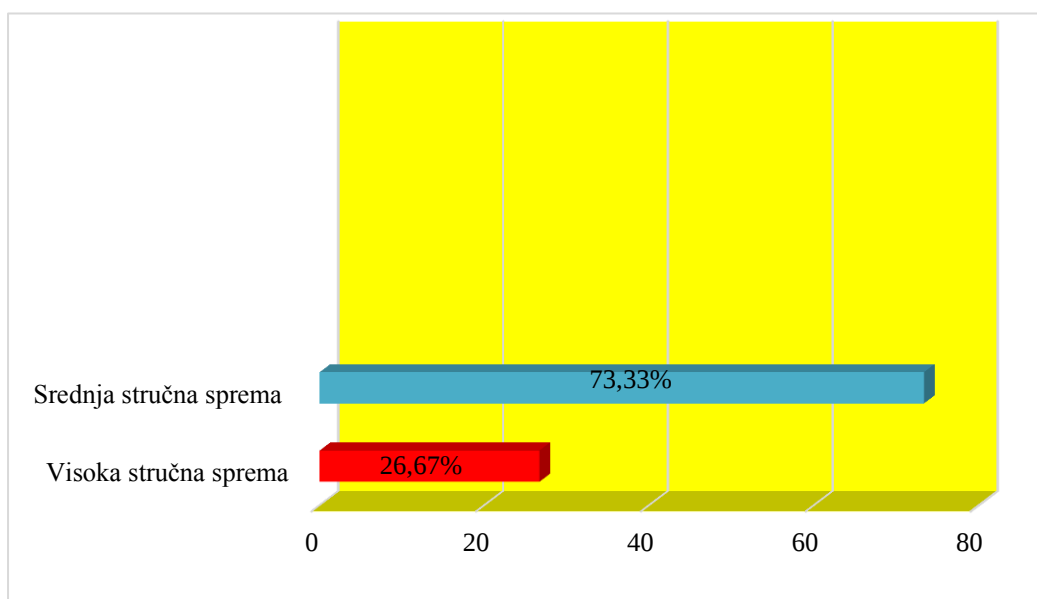

Različiti obrasci fizičkog i verbalnog nasilja mogu se ispoljavati kod dječaka i djevojčica, pa je važno razviti strategije koje će biti prilagođene potrebama i iskustvima oba pola. Sveobuhvatnim istraživanjem moguće je stvoriti efikasne preventivne programe koji će smanjiti učestalost nasilja i pomoći učenicima da razviju bolje strategije suočavanja s konfliktima. Prema prikazanim podacima, omjer nastavnika prema polu pokazuje da je 33,33% muških nastavnika i 66,67% ženskih nastavnika. Ovi podaci otvaraju važna pitanja u vezi sa percepcijom i ulogom nastavnika u prevenciji i rješavanju vršnjačkog nasilja u školama. Veća zastupljenost ženskih nastavnika može ukazivati na specifične pristupe upravljanju konfliktima i nasiljem, s naglaskom na emocionalnu podršku i empatiju. S druge strane, uključivanje većeg broja muških nastavnika moglo bi doprinijeti raznovrsnijim modelima ponašanja i perspektivama u rješavanju problema. U kontekstu vršnjačkog nasilja, važno je istražiti kako pol nastavnika može uticati na sposobnost identifikacije i prevencije nasilja među učenicima, kao i na vrste intervencija koje preduzimaju. Takođe, ravnoteža između muških i ženskih nastavnika može pružiti učenicima raznovrsne uloge i modele, čime se doprinosi inkluzivnijoj i sigurnijoj školskoj sredini.

Histogram 4 – Stručna sprema nastavnika

Histogram 5 - Stručna sprema roditelja

Stručna sprema nastavnika značajna je za njihovu sposobnost prepoznavanja, sprečavanja i rješavanja problema vršnjačkog nasilja. Iako većina nastavnika ima visoku stručnu spremu, važno je osigurati alate i znanja za sve nivoe obrazovanja kako bi se efikasno suočili s ovim izazovom

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da većinu čine roditelji sa srednjom stručnom spremom (73,33%), dok je manji broj roditelja s visokom stručnom spremom (26,67%). Ova razlika može ukazivati na potencijalne razlike u pristupu temi vršnjačkog nasilja, gdje roditelji s višim nivoom obrazovanja mogu posjedovati više informacija o prevenciji i rješavanju problema.

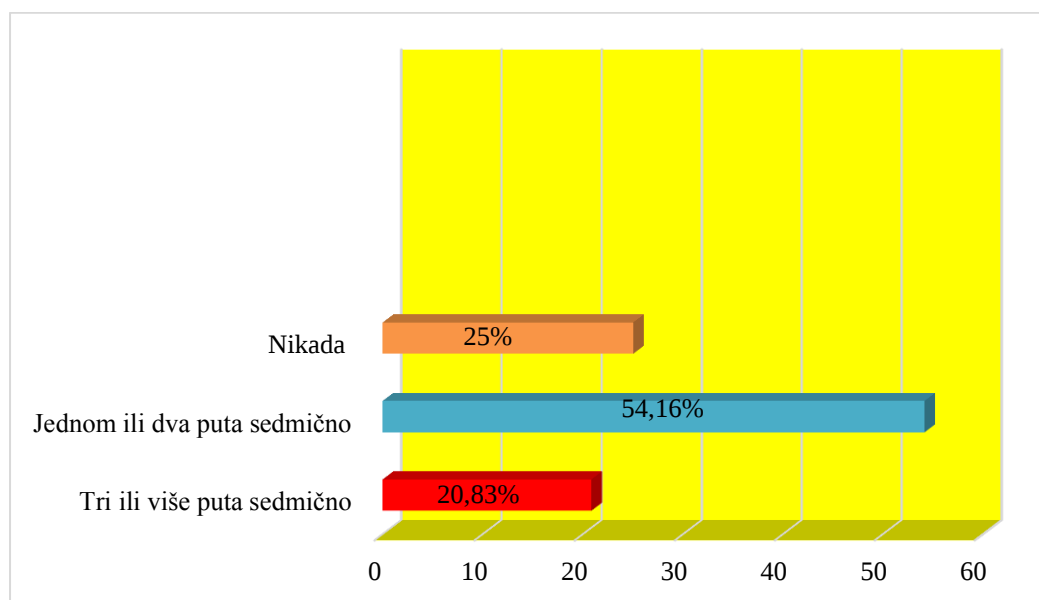
6.2. Učestalost ispoljavanja fizičkog / verbalnog nasilja među učenicima u prvom ciklusu osnovne škole, uz analizu razlika prema polu, uzrastu i socijalno - ekonomskom statusu

Prva sporedna hipoteza glasi: Pretpostavlja se da je fizičko i verbalno nasilja prisutno među učenicima prvog ciklusa osnovne škole, da se različito ispoljava u odnosu na pol i socio-ekonomski status. Ovu hipotezu smo provjerili pomoću anketnog upitnika za učenike i fokus grupnog intervjua za nastavnike.

U nastavku prikazujemo rezultate dobijene anketiranjem učenika.

- Da li te je neko od drugara udario, gurnuo ili povrijedio u posljednjih mjesec dana?

Histogram 6 – Odgovori učenika na pitanje 1

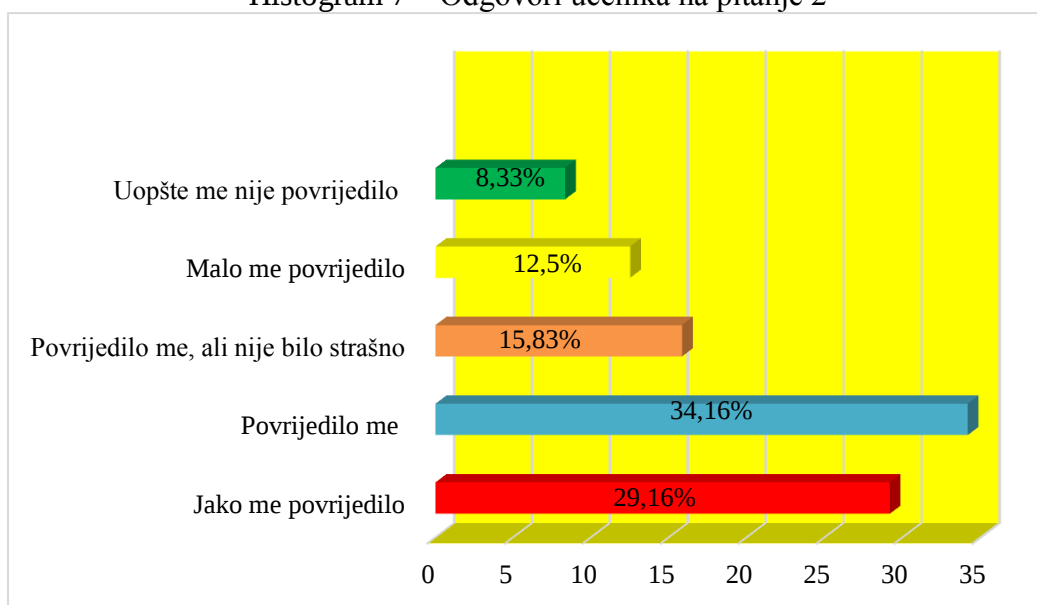

Podaci prikazani u histogramu ukazuju na zabrinjavajuće visoki nivo nasilja među učenicima. Više od 70% učenika doživljava fizičko nasilje barem jednom sedmično, što

ukazuje na ozbiljan problem koji zahtijeva hitnu intervenciju. Skoro 25% učenika nije doživjelo nasilje, ali to ne umanjuje značaj problema, jer preostali broj učenika mora biti zaštićen i podržan. Ovaj podatak poziva na pojačane napore u oblasti prevencije nasilja, kao i u pružanju emocionalne podrške žrtvama nasilja kako bi se stvorilo sigurnije i zdravije okruženje za sve učenike.

- Koliko te to povrijedilo ili uznemirilo?

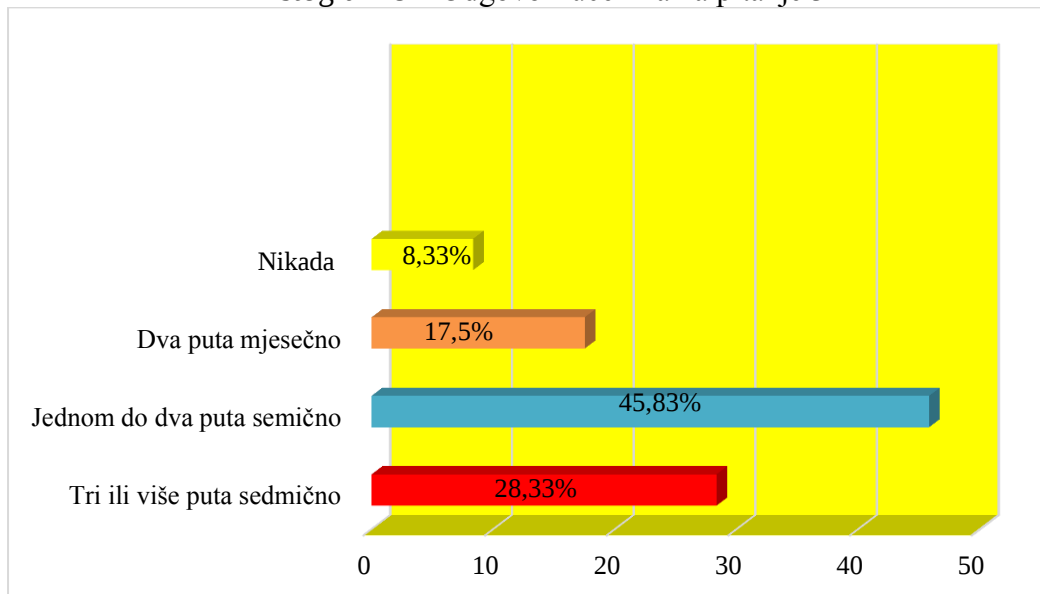
Histogram 7 – Odgovori učenika na pitanje 2

U histogramu 7 prikazani su odgovori učenika na pitanje „Koliko te to povrijedilo ili uznemirilo?”. Prema rezultatima, većina učenika osjeća određeni nivo emotivne nelagode u vezi sa situacijom. Ukupno 29,16% učenika navodi da ih je situacija jako povrijedila, što ukazuje na značajan emocionalni uticaj. Oko 34,16% učenika izjavljuje da ih je povrijedilo, ali nije bilo ozbiljno, što može ukazivati na manju, ali još uvijek prisutnu nelagodnost. Takođe, 15,83% učenika ističe da ih je povrijedilo, ali nije bilo strašno, dok 12,5% odgovara da ih je samo malo povrijedilo. Najmanje, 8,33% učenika smatra da ih situacija uopšte nije povrijedila, što može ukazivati na manju emotivnu osjetljivost ili veću otpornost. Podaci pokazuju da većina učenika, više od 60%, doživljava neku vrstu povrede ili uznemirenosti.

- Da li te neko vrijeđao, rugao ti se ili zadirkivao u posljednjih mjesec dana?

Histogram 8 – Odgovori učenika na pitanje 3

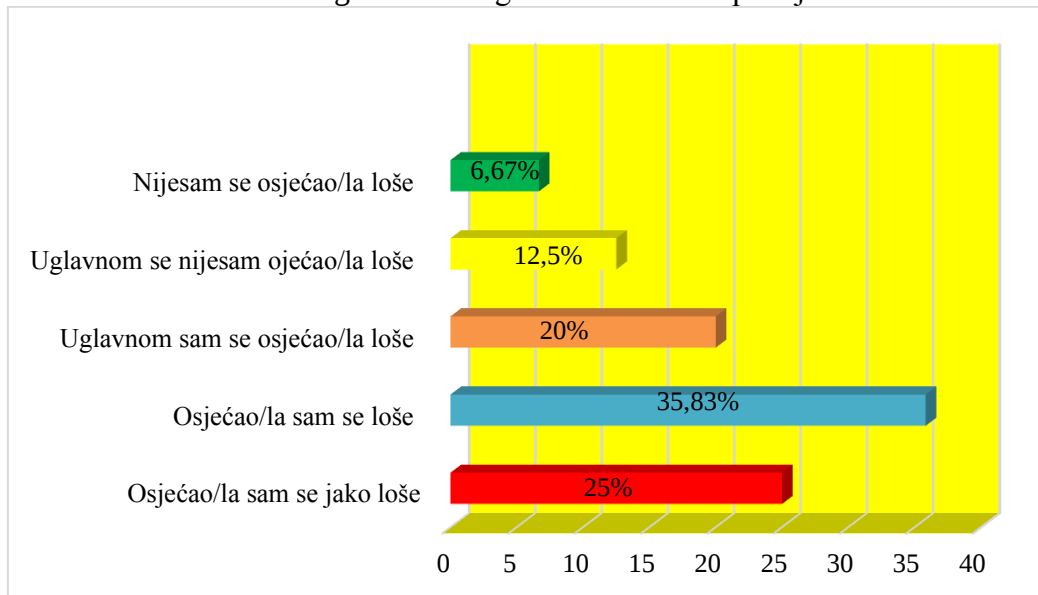

Prema odgovorima, značajan broj učenika, 45,83%, navodi da su bili vrijeđani ili zadirkivani jednom do dva puta sedmično. Ovo pokazuje da verbalno nasilje nije rijetka pojava među vršnjacima i može imati ozbiljne posljedice na emocionalno stanje učenika. Zabrinjavajuće je što 28,33% učenika doživljava ovu vrstu nasilja tri ili više puta sedmično, što ukazuje na učestalu izloženost negativnim interakcijama koje mogu narušiti njihovo samopouzdanje i psihološku dobrobit.

Verbalno nasilje, posebno u tolikoj učestalosti, može dovesti do dugoročnih emocionalnih problema, uključujući stres, anksioznost i depresiju. S druge strane, 17,5% učenika navodi da su vrijeđani ili zadirkivani dva puta mjesečno, što je manje učestalo, ali i dalje predstavlja problem koji se ne smije zanemariti. Samo 8,33% učenika tvrdi da nijesu doživjeli nijednu vrstu verbalnog nasilja, što ukazuje na to da se većina učenika suočava sa barem nekim oblikom verbalne agresije u školskoj sredini.

- **Kako si se osjećao/la zbog toga?**

Histogram 9 – Odgovori učenika na pitanje 4

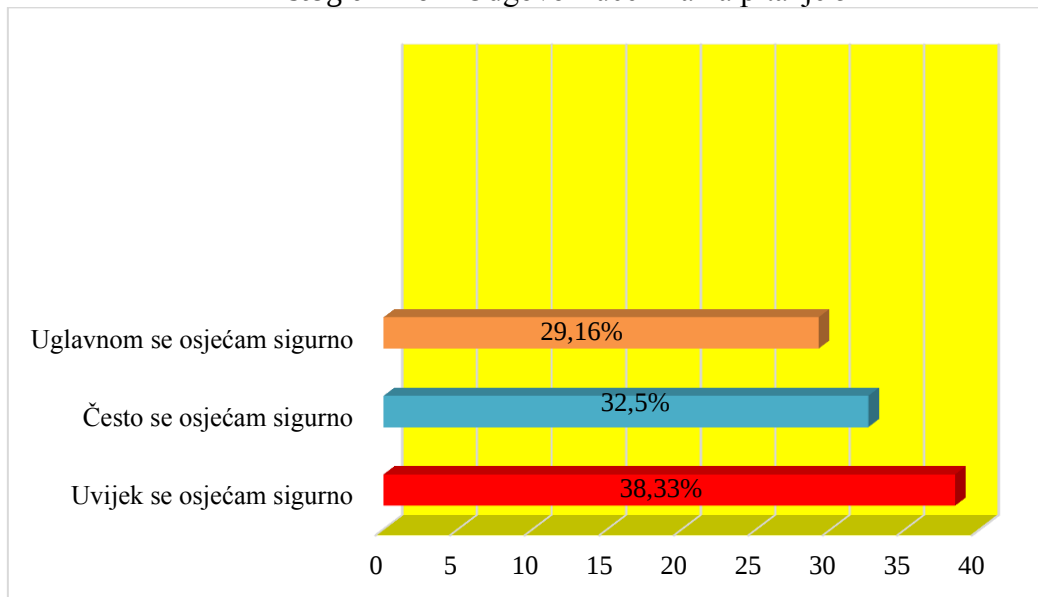

Na osnovu odgovora učenika na pitanje o tome kako su se osjećali zbog toga što su ih vrijeđali, zadirkivali ili rugali, jasno je da je većina učenika doživjela negativne emocije zbog tih iskustava. Oko 60% učenika izjavilo je da su se osjećali loše ili jako loše, što ukazuje na značajan emocionalni stres izazvan takvim ponašanjem. Zabrinjavajuće je to što čak 25% učenika navodi da su se osjećali jako loše, što može ukazivati na ozbiljnije posljedice po njihovu emocionalnu dobrobit.

S druge strane, manji procenat, oko 19%, izjavljuje da se nijesu osjećali loše ili da se nijesu osjećali loše u velikoj mjeri, što može značiti da su ti učenici možda manje osjetljivi na zadirkivanje ili imaju razvijeniji mehanizam za obranu od emocionalnog stresa. Ipak, broj učenika koji su negativno reagovali na zadirkivanje je alarmantan i zahtijeva pažnju. Ovo ukazuje na potrebu za daljim radom na prevenciji vršnjačkog nasilja i podršci učenicima kako bi se stvorilo sigurnije i podržavajuće okruženje u školama.

- **Osjećaš li se sigurno u svojoj školi?**

Histogram 10 – Odgovori učenika na pitanje 5

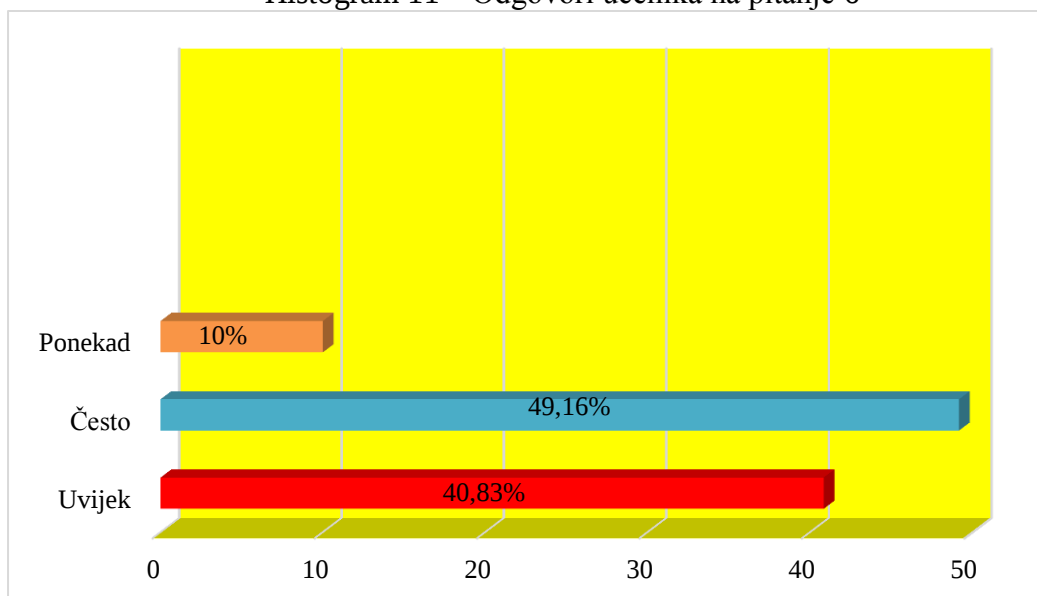
Prikazani podaci pokazuju da se većina učenika osjeća sigurno u školi. Naime, 38,33% učenika izjavilo je da se uvijek osjećaju sigurno, što je vrlo pozitivan rezultat. Međutim, značajan procenat učenika, njih 32,5%, izjavljuje da se često osjećaju sigurno, dok 29,16% uglavnom osjeća sigurnost.

Različiti nivoi osjećaja sigurnosti mogu ukazivati na razlike među učenicima ili grupama u tome kako doživljavaju sigurnost. Navedeno može biti povezano s konkretnim situacijama u školi, poput odnosa među učenicima, načina na koji komuniciraju s nastavnicima ili opšte fizičke sigurnosti u školskom okruženju.

Škola bi trebala dodatno istražiti specifične uzroke zbog kojih neki učenici ne osjećaju apsolutnu sigurnost. Važno je da se i dalje sprovedu mjere za povećanje sigurnosti, poput edukacije o nenasilju, vršnjačke podrške i osiguravanja pozitivne školske klime.

- **Da li misliš da tvoji učitelji pomažu u rješavanju problema s nasiljem?**

Histogram 11 – Odgovori učenika na pitanje 6

Rezultati pokazuju da većina učenika smatra da učitelji često pomažu u rješavanju problema s nasiljem, što je potvrdilo 49,16% ispitanika. Ukupno 40,83% učenika navelo je da učitelji uvijek pružaju pomoć u takvim situacijama, što odražava pozitivan trend u percepciji njihove uloge. Ipak, zabrinjavajuće je da 10% učenika smatra kako učitelji pomažu samo povremeno. To može ukazivati na nedosljednost u intervencijama ili na to da učenici ne prepoznaju njihovu aktivnu uključenost.

Važno je osigurati da svi učenici osjećaju sigurnost i povjerenje u svoje nastavnike kada se suočavaju s nasiljem. Škole bi mogle razmotriti dodatne programe obuke za nastavnike o strategijama upravljanja nasiljem.

Razgovor je sproveden s dvije fokus grupe – jedna je uključivala osam, a druga sedam učitelja. Cilj ovih razgovora bio je prikupljanje podataka o učestalosti vršnjačkog nasilja među učenicima.

O tome kako bi opisali učestalost fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima u prvom ciklusu osnovne škole i postoje li specifične situacije ili okolnosti u kojima su ovakva ponašanja češća, izdvajamo naredne kategorije odgovora učitelja:

- Učenici u prvom ciklusu osnovne škole često pokazuju fizičko nasilje u situacijama

kada dođe do nesuglasica u grupnim igrama ili kada se osjećaju ugroženo ili neprihvaćeno od strane drugih učenika. Ova ponašanja su češća u razredima u kojima postoji veći broj učenika sa različitim socijalnim i emocionalnim potrebama (26,67%).

- Verbalno nasilje među učenicima u prvom ciklusu osnovne škole najčešće se javlja u situacijama kada djeca pokušavaju da se izbore za pažnju ili priznanje od svojih vršnjaka. To se obično dešava u međusobnim odnosima u kojima postoji konkurencija, kao što je tokom kooperativnih aktivnosti ili u slobodnim trenucima na odmoru (20%).
- U učionicama sa većim brojem učenika, verbalno nasilje je češće, posebno među učenicima koji su socijalno povučeni ili imaju poteškoće u uspostavljanju socijalne interakcije (20%).
- Fizičko i verbalno nasilje je češće prisutno u situacijama kada postoji povećana anksioznost među učenicima, na primjer, tokom grupnih aktivnosti, ili kada je učitelj preopterećen i ne može pratiti sve učenike istovremeno. Takođe, djeca koja imaju teškoće u regulaciji emocija su sklonija nasilju (20%).
- Učenici koji nemaju dovoljno emocionalne podrške kod kuće ili u školi mogu biti skloniji nasilju. Djeca koja nemaju odgovarajući model ponašanja u svom okruženju često pokazuju agresivne reakcije u društvenim interakcijama sa vršnjacima (13,33%).

Najveći procenat učitelja smatra da fizičko nasilje među djecom najčešće izbija tokom igre, posebno kada dođe do nesporazuma ili kada neko osjeća da nije prihvaćen u razredu. U razredima gdje je više učenika s različitim potrebama, ovo je još izraženije.

Riječi ponekad mogu biti oštrije od postupaka – posebno kad djeca žele da zadobiju pažnju ili se istaknu među vršnjacima. U razredima s velikim brojem učenika, verbalno nasilje je češće među učenicima koji su povučeni i teže sklapaju prijateljstva. Djeca kojima je teško da nađu mjesto u grupi mogu se osjećati izostavljeno, što vodi do frustracija. Ako ih uključimo u aktivnosti i pomognemo im da pronađu prijatelje, smanjićemo ovu vrstu problema. Djeca koja nemaju stabilan oslonac kod kuće ili pozitivan model ponašanja često

pokazuju nasilno ponašanje prema vršnjacima. Ovo je najslabije zastupljen uzrok, ali je i dalje važan jer ukazuje na dugoročni uticaj porodice i okoline.

Na pitanje da li primjećuju razlike u ispoljavanju nasilja među učenicima s obzirom na njihov pol, uzrast ili socijalno-ekonomski status. Ako da, koje razlike smatraju najizraženijima, izdvajamo naredne kategorije odgovora naših ispitanika:

- Dječaci češće ispoljavaju fizičko nasilje, dok su djevojčice sklonije verbalnim konfliktima, posebno ogovaranju (26,67%).
- Mlađa djeca (prvi i drugi razred) češće ispoljavaju impulsivno fizičko nasilje, dok stariji učenici (treći) koriste sofisticiranije oblike verbalnog nasilja (20%).
- Djeca iz porodica s nižim socijalno-ekonomskim statusom sklonija su fizičkom nasilju, vjerovatno zbog stresa u porodičnom okruženju i nedostatka podrške kod kuće (20%).
- Djevojčice češće koriste emocionalnu manipulaciju i isključivanje vršnjaka iz društvenih aktivnosti kao oblik nasilja (13,33%).
- Stariji učenici su skloniji nasilju koje je povezano s vršnjačkim pritiskom, kao što su zadirkivanje i verbalni konflikti (13,33%).
- Djeca iz porodica sa višim prihodima češće ispoljavaju suptilnije oblike nasilja, poput ignorisanja ili psihološkog pritiska (6,67%).

Dječaci se češće odlučuju za fizičko nasilje, dok djevojčice preferiraju verbalne i emocionalne oblike agresije, poput ogovaranja ili isključivanja iz grupe, što ukazuje na razlike u socijalizaciji i načinu ispoljavanja frustracija. Mladi učenici, zbog nižeg nivoa emocionalne regulacije, ispoljavaju impulsivnije fizičko nasilje, dok stariji biraju verbalne sukobe, što može biti povezano s razvojem vještina komunikacije i složenijih socijalnih odnosa. Djeca iz porodica s nižim socijalno-ekonomskim statusom sklonija su fizičkoj agresiji, što može biti posljedica stresa u porodičnom okruženju i manjka emocionalne podrške. Nasuprot tome, djeca iz porodica sa višim prihodima češće ispoljavaju suptilne oblike nasilja, kao što su psihološki pritisak ili ignorisanje, što ukazuje na različite obrasce ponašanja u zavisnosti od socijalnog miljea. Stariji učenici su podložniji vršnjačkom pritisku i zadirkivanju, što je rezultat potrebe za prihvatanjem u grupi i formiranja identiteta.

Djevojčice često koriste emocionalnu manipulaciju kao sredstvo kontrole socijalne dinamike, što može biti posljedica veće emocionalne osjetljivosti i potrebe za socijalnim odobravanjem.

Na pitanje koje strategije koriste za prepoznavanje i rješavanje fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima, i koliko smatraju da su te strategije efikasne, učitelji su naveli sljedeće:

- Najčešće korišćena strategija je otvoreni razgovor sa djecom kako bi se razjasnile situacije i identifikovali uzroci konflikata. Učitelji smatraju ovu strategiju veoma efikasnom, jer pomaže učenicima da izraze svoja osjećanja i razumiju posljedice svog ponašanja (26,67%).
- Učitelji često komuniciraju sa roditeljima kako bi dobili dodatne informacije o detetovom ponašanju kod kuće i zajednički razvili plan za rješavanje problema. Smatraju da je ova strategija srednje efikasna, jer zavisi od saradnje roditelja (20%).
- Organizovanje radionica o nenasilnoj komunikaciji i rješavanju sukoba prepoznato je kao važna preventivna strategija. Ova metoda je ocijenjena kao visoko efikasna, jer pomaže u razvijanju dugoročnih socijalnih vještina kod učenika (20%).
- Učitelji pažljivo prate međusobne interakcije učenika kako bi prepoznali rane znake sukoba ili nasilja. Ocjenjuju ovu strategiju kao korisnu, jer omogućava brzo djelovanje prije nego što situacija eskalira (20%).
- Za ozbiljnije situacije, učitelji uključuju psihologe i pedagoge škole kako bi pružili profesionalnu podršku. Smatraju da je ova strategija vrlo efikasna u rješavanju kompleksnih slučajeva nasilja (13,33%).

Rezultati pokazuju da učitelji primjenjuju različite strategije za prepoznavanje i rješavanje nasilja među učenicima, pri čemu se najefikasnijom smatra otvorena komunikacija sa djecom. Komunikacija sa roditeljima takođe ima značajnu ulogu, ali njena efikasnost zavisi od spremnosti roditelja da se angažuju, što može uticati na uspjeh strategije. Organizovanje radionica o nenasilnoj komunikaciji i rješavanju konflikata prepoznaje se kao važan preventivni alat koji pomaže učenicima da razviju socijalne vještine potrebne za prevenciju nasilja. U slučajevima ozbiljnijih problema, učitelji uključuju psihologe i pedagoge škole, što je ocijenjeno kao vrlo efikasno, ali zavisi od dostupnosti stručnjaka.

U skladu sa dobijenim rezultatima, možemo potvrditi prvu sporednu hipotezu prema kojoj se pretpostavilo da je fizičko i verbalno nasilja prisutno među učenicima prvog ciklusa osnovne škole, da se različito ispoljava u odnosu na pol i soci-ekonomski status.

Potvrda prve sporedne hipoteze jasno ukazuje na postojanje fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima prvog ciklusa osnovne škole, pri čemu su uočene razlike u ispoljavanju nasilja u zavisnosti od pola i socio-ekonomskog statusa. Dječaci su češće skloniji fizičkom nasilju, dok djevojčice pokazuju tendenciju ka verbalnim oblicima agresije. Takođe, djeca iz porodica sa nižim socio-ekonomskim statusom sklonija su izraženijem fizičkom nasilju, što ukazuje na uticaj porodičnih i socijalnih faktora na ponašanje učenika. Ovi nalazi potvrđuju potrebu za diferenciranim pristupima u prevenciji nasilja, uzimajući u obzir specifične karakteristike i okolnosti koje oblikuju ponašanje učenika.

6.3. Faktori rizika koji doprinose pojavi nasilnog ponašanja na ovom uzrastu (individualni faktori, porodične okolnosti, vaspitni stilovi, školsko i društveno okruženje, kulturni faktori)

Druga sporedna hipoteza glasi: Pretpostavlja se da su uzroci nasilja među učenicima nižih razreda osnovne škole kompleksni i da su povezani sa različitim individualnim, porodičnim, školskim i društvenim faktorima. Ova hipoteza je provjerena pomoću grupnog intervjua sa učiteljima.

O tome kako individualni faktori, kao što su emocionalna stabilnost, socijalne vještine i samopouzdanje učenika, utiču na njihov odnos prema vršnjacima i sklonost ka nasilničkom ponašanju, izdvajamo sljedeće kategorije odgovara naših ispitanika:

- Učenici koji pokazuju veću emocionalnu stabilnost imaju bolje sposobnosti za upravljanje konfliktima i negativnim emocijama, što smanjuje vjerovatnoću da će pribjegavati nasilju u odnosima sa vršnjacima (33,33%).
- Učenici sa razvijenim socijalnim vještinama, kao što su sposobnost rješavanja problema i izražavanje osjećanja, često koriste nenasilne načine za rješavanje nesuglasica, smanjujući tako pojavu nasilja (20%).

- Više samopouzdanja kod učenika vodi ka većoj sposobnosti za izbjegavanje nasilja, jer su sigurniji u svoje sposobnosti i manje traže potvrdu kroz agresivno ponašanje (20%).
- Učenici koji doživljavaju stres i frustraciju, bilo zbog porodice ili škole, često koriste nasilje kao način da izraze svoja osjećanja ili kao način da se izbore sa unutrašnjim tenzijama (13,33%).
- Neki učenici koji osjećaju da nisu dovoljno zapaženi ili priznati u društvenoj grupi, pribjegavaju nasilju kako bi privukli pažnju svojih vršnjaka ili stekli društveni status (13,33%).

Rezultati pokazuju da individualni faktori, kao što su emocionalna stabilnost, socijalne vještine i samopouzdanje, imaju značajnu ulogu u oblikovanju međuljudskih odnosa učenika i sklonosti ka nasilju. Učenici koji su emocionalno stabilni bolje upravljaju konfliktima i nesuglasicama sa vršnjacima, jer imaju razvijene mehanizme za kontrolu negativnih emocija, što smanjuje mogućnost da pribjegu nasilju. S druge strane, učenici sa razvijenim socijalnim vještinama koriste nenasilne strategije za rješavanje problema, što dodatno doprinosi smanjenju nasilja. Takođe, samopouzdanje ima važnu ulogu – učenici koji se osjećaju sigurno u sebe i svoje sposobnosti manje su skloni nasilju, jer ne traže potvrdu kroz agresivne postupke. Stres i frustracija, bilo zbog problema u porodici ili škole, često vode ka nasilnom ponašanju, jer učenici koriste agresiju kao izlaz iz emocionalnih problema. Učenici koji se osjećaju zapostavljeno ili neprepoznato u društvenim grupama, pribjegavaju nasilju kako bi privukli pažnju svojih vršnjaka i stekli društveni status.

O tome na koji način porodične okolnosti, poput prisutnosti stresa u porodici, nesuglasica između roditelja ili nedostatka emocionalne podrške, mogu doprinijeti razvoju nasilničkog ponašanja kod učenika i kako prepoznaju ove faktore u radu, izdvajamo naredne kategorije odgovora naših ispitanika:

- Porodična disfunkcionalnost, poput zanemarivanja ili fizičkog zlostavljanja, može stvoriti uslove u kojima učenici razvijaju nasilničko ponašanje kao način da odgovore na traumatične događaje iz svog porodičnog okruženja (33,33%).

- Učenici koji odrastaju u porodicama pod stresom, kao što su ekonomski problemi ili zdravlje članova porodice, često pokazuju povećanu iritabilnost i agresivnost prema vršnjacima, jer nasilje postaje izlaz iz frustracija i napetosti (26,67%).
- Učenici koji su izloženi čestim nesuglasticama između roditelja često manifestuju nesigurnost i anksioznost, što se može manifestovati kroz fizičko ili verbalno nasilje prema drugima u pokušaju da povrate kontrolu u svom okruženju (20%).
- Učenici koji ne dobijaju adekvatnu emocionalnu podršku od strane roditelja ili drugih odraslih osoba u porodici često traže pažnju putem nasilničkog ponašanja, jer nijesu naučili kako zdravo izražavati svoje emocije (20%).

Naši rezultati jasno ukazuju na to da porodične okolnosti imaju značajan uticaj na razvoj nasilničkog ponašanja kod učenika. Porodična disfunkcija, poput zanemarivanja ili fizičkog zlostavljanja, može stvoriti okruženje u kojem nasilje postaje način suočavanja s emocijama. Učenici koji odrastaju u takvim okolnostima često interno nose stres i frustraciju, što se manifestuje kroz agresivne i destruktivne obrasce ponašanja prema vršnjacima. Takođe, ekonomski problemi i zdravstveni problemi članova porodice mogu izazvati povećan nivo stresa, što dovodi do povećane sklonosti ka nasilju. Nesuglasice između roditelja, koje često dovode do anksioznosti i nesigurnosti kod učenika, takođe su faktor koji utiče na nasilničko ponašanje, jer učenici traže izlaz iz svojih unutrašnjih konflikata kroz agresivne reakcije. Učenici koji nemaju dovoljno emocionalne podrške kod kuće često nemaju razvijene zdrave načine za izražavanje svojih osjećanja, zbog čega nasilje postaje oblik traženja pažnje. Pored toga, učenici iz takvih porodica često doživljavaju poteškoće u uspostavljanju zdravih međuljudskih odnosa, jer su im emocionalne i socijalne vještine nedovoljno razvijene.

O tome u kojoj mjeri školsko okruženje i vaspitni stilovi koje primjenjuju učitelji i drugi školski radnici mogu uticati na pojavu nasilničkog ponašanja, izdvajamo sljedeće kategorije odgovora učitelja:

- Učitelji koji stvaraju inkluzivnu i sigurnu školsku atmosferu smanjuju mogućnost nasilničkog ponašanja, jer učenici osjećaju podršku i prihvatanje od strane odraslih i vršnjaka (30%).

- Autoritarni vaspitni stilovi koji se oslanjaju na stroge kazne i kontrolu mogu povećati agresivnost kod učenika, dok demokratski pristupi, koji uključuju razgovor i zajedničko rješavanje problema, smanjuju nasilje (25%).
- Učitelji koji brzo prepoznaju simptome nasilja i odmah intervenišu mogu spriječiti eskalaciju nasilničkog ponašanja, jer učenici shvataju ozbiljnost problema i posljedice svojih postupaka (20%).
- Kroz organizovanje radionica i aktivnosti koje podstiču razvoj socijalnih vještina, učitelji pomažu učenicima da konstruktivno rješavaju konflikte, smanjujući tako potrebu za nasiljem u međusobnim odnosima (25%).

Rezultati pokazuju da školsko okruženje i vaspitni stilovi učitelja značajno utiču na razvoj nasilničkog ponašanja među učenicima. Učitelji koji stvaraju inkluzivnu i sigurnu atmosferu smanjuju mogućnost nasilja jer učenici osjećaju podršku i prihvatanje, što je važno za njihovu emocionalnu stabilnost i pozitivne međuljudske odnose. Suprotno tome, autoritarni vaspitni stilovi, koji se fokusiraju na stroge kazne i kontrolu, mogu povećati nivo agresivnosti kod učenika jer ne nude mogućnost za konstruktivno rješavanje konflikata. Demokratski pristupi, koji podrazumijevaju otvoren dijalog i zajedničko rješavanje problema, pokazali su se kao efikasniji u prevenciji nasilja, jer učenici razvijaju socijalne vještine i sposobnost samoregulacije. Brza intervencija učitelja u situacijama nasilja takođe ima važnu ulogu u sprečavanju eskalacije konflikata, jer učenici shvataju ozbiljnost situacije i odgovornost za svoje ponašanje.

O tome da li smatraju da su određeni stilovi upravljanja razredom efikasniji u prevenciji nasilja, i zašto, izdvajamo sljedeće kategorije odgovora učitelja:

- Autoritativni stil: Efikasan jer kombinuje jasno postavljene granice sa podrškom i razumijevanjem, smanjujući šanse za nasilje u razredu (40%).
- Demokratski stil: Ovaj pristup omogućava učenicima da se izraze i učestvuju u donošenju odluka, što smanjuje napetosti i sprječava nasilje (26,67%).
- Permisivni stil: Može biti rizičan jer nedostatak jasnih pravila i granica može dovesti do nepoštovanja i nasilnog ponašanja (20%).
- Autoritarni stil: Iako disciplinovan, može izazvati otpor i agresiju kod učenika, čineći nasilje vjerovatnijim u dugoročnom periodu (13,33%).

Autoritativni stil, s obzirom na to da kombinuje jasnoću granica s toplinom i podrškom, pokazuje se efikasnim, jer učenici u takvom okruženju imaju osjećaj sigurnosti i strukture. Ovaj stil omogućava postavljanje granica, ali i priliku za razvijanje emocionalne inteligencije i međusobnog poštovanja, čime se značajno smanjuje rizik od nasilja. Demokratski stil upravljanja razredom takođe ima pozitivan efekat, jer uključivanje učenika u donošenje odluka jača osjećaj zajedništva i odgovornosti, što može smanjiti konflikte i napetosti među učenicima.

Permisivni stil, s druge strane, pokazuje ozbiljne nedostatke jer nedostatak jasno postavljenih pravila vodi do nejasnoća u očekivanjima, što može podstaći nepoštovanje i nasilno ponašanje.

Autoritarni stil, iako efikasan u kratkoročnom održavanju discipline, stvara okruženje zasnovano na strahu, što često vodi do otpora i latentne agresije kod učenika. Upravljanje razredom koje se oslanja isključivo na autoritet i kazne može urušiti povjerenje između učenika i nastavnika, čime se povećava mogućnost nasilnih reakcija.

U skladu sa dobijenim rezultatima, možemo potvrditi drugu sporednu hipotezu, prema kojoj se pretpostavilo da su uzroci nasilja među učenicima nižih razreda osnovne škole kompleksni i da su povezani sa različitim individualnim, porodičnim, školskim i društvenim faktorima.

6.4. Uticaj nasilja na emocionalno i socijalno blagostanje učenika, uključujući moguće dugoročne posljedice

Treća sporedna hipoteza glasi: Pretpostavlja se da posljedice fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima nižih razreda osnovne škole utiču na njihov emocionalno blagostanje i socijalne vještine, a kod nekih učenika mogu imati i dugoročne posljedice.

Ovu hipotezu smo provjerili pomoću fokus grupnog intervjua za učitelje.

Na pitanje koje promjene u emocionalnom stanju učenika su primijetili kod onih koji su bili izloženi nasilju u razredu ili školi, i kako se to odrazilo na njihovo ponašanje i odnose s vršnjacima, učitelji su naveli sljedeće:

- Povlačenje i zatvorenost u komunikaciji sa vršnjacima (40%).
- Smanjena motivacija za učenje i interesovanje za vaspitno-obrazovne aktivnosti (26,67%).
- Povećana agresivnost i impulsivno ponašanje prema drugima (20%).
- Izražen strah i nesigurnost, posebno u interakciji s vršnjacima (6,67%).
- Fizički simptomi stresa poput glavobolje ili bolova u stomaku (6,67%).

Najčešće navedena reakcija, povlačenje i zatvorenost u komunikaciji (40%), pokazuje nam da nasilje kod učenika izaziva gubitak povjerenja u okolinu i potrebu za povlačenjem kao mehanizam zaštite. Ovo stanje može otežati njihov socijalni razvoj i formiranje zdravih odnosa s vršnjacima, čime se produbljuje osjećaj izolacije.

Smanjena motivacija za učenje i interesovanje za vaspitno-obrazovne aktivnosti (26,67%) odražava kako nasilje utiče ne samo na emocionalno stanje učenika, već i na njihov akademski uspjeh. Ovo može biti povezano s osjećajem bespomoćnosti i smanjenim samopouzdanjem, što otežava učenicima da se fokusiraju na školske obaveze.

Povećana agresivnost i impulsivno ponašanje (20%) ukazuje na to da pojedini učenici razvijaju reaktivne mehanizme u pokušaju da se nose s traumom. Ovo može dovesti do začaranog kruga nasilja, gdje žrtve postaju i sami skloni agresivnom ponašanju, čime se dodatno narušava razredno okruženje.

Izražen strah i nesigurnost (6,67%) jasno govore o dugotrajnim psihološkim posljedicama nasilja, posebno u kontekstu odnosa s vršnjacima. Učenici koji doživljavaju strah često se osjećaju ranjivo, što ih može spriječiti da se uključe u normalne socijalne aktivnosti ili potraže podršku.

Fizički simptomi stresa, poput glavobolja ili bolova u stomaku (6,67%), ukazuju na duboku povezanost emocionalnog stanja i fizičkog zdravlja. Ovo potvrđuje da nasilje ne ostavlja posljedice samo na psihološkom planu, već direktno utiče na opšte blagostanje učenika, dodatno komplikujući njihovu sposobnost da funkcionišu u školskom okruženju.

O tome na koji način nasilje utiče na sposobnost učenika da razvijaju zdrave socijalne vještine i formiraju prijateljstva, kako kratkoročno, tako i dugoročno, izdvajamo naredne kategorije odgovora učitelja:

- Izbjegavanje socijalnih interakcija zbog straha od odbacivanja ili ponovnog nasilja (46,67%).
- Narušeno povjerenje u vršnjake, što otežava formiranje bliskih odnosa (26,67%).
- Razvijanje antisocijalnih obrazaca ponašanja, uključujući agresivnost prema drugima (13,33%).
- Oslanjanje na izolaciju kao mehanizam zaštite, što smanjuje prilike za socijalno učenje (6,67%).
- Trajne poteškoće u uspostavljanju zdravih odnosa u odrasloj dobi zbog negativnih iskustava u djetinjstvu (6,67%).

Najveći broj učitelja (46,67%) primijetio je da učenici često izbjegavaju socijalne interakcije zbog straha od ponovnog nasilja ili odbacivanja, što ih lišava mogućnosti za prirodno razvijanje socijalnih vještina. Narušeno povjerenje u vršnjake (26,67%) dodatno otežava formiranje bliskih odnosa, jer učenici postaju oprezni i zatvoreni prema drugima, a to može izazvati osjećaj usamljenosti i izolacije.

Razvijanje antisocijalnih obrazaca ponašanja (13,33%) je još jedan značajan efekt nasilja, jer se neki učenici kao reakciju na svoje iskustvo okreću agresivnosti prema drugima, čime dalje pogoršavaju odnose sa vršnjacima. Oslanjanje na izolaciju kao mehanizam zaštite (6,67%) smanjuje šanse učenika za učenje socijalnih vještina kroz interakciju. Dugoročno, negativna iskustva u djetinjstvu mogu rezultirati trajnim poteškoćama u uspostavljanju zdravih odnosa u odrasloj dobi (6,67%), jer nasilje ostavlja duboke emocionalne ožiljke koji utiču na njihovu sposobnost povjerenja i bliskosti.

O tome koje dugoročne posljedice nasilja na emocionalno blagostanje učenika smatraju najznačajnijim, i na koji način škola i učitelji mogu imati važnu ulogu u njihovom prevazilaženju, učitelji su naveli sljedeće:

- Nisko samopouzdanje i trajna nesigurnost u društvenim situacijama (40%).
- Razvoj anksioznih poremećaja (26,67%).

- Poteškoće u uspostavljanju povjerenja i bliskih odnosa s drugima (20%).
- Negativna slika o školi kao neprijateljskom okruženju, što može smanjiti želju za daljim obrazovanjem (6,67%).
- Trauma koja može uticati na donošenje odluka i životne izbore u odrasloj dobi (6,67%).

Nisko samopouzdanje i trajna nesigurnost u društvenim situacijama (40%) najčešće se spominju kao posljedice, jer nasilje ostavlja dugoročne ožiljke na samopouzdanje učenika, koji često postaju nesigurni u svoje sposobnosti da se nose s društvenim izazovima. Ova nesigurnost često rezultira poteškoćama u socijalnim interakcijama, što dalje utiče na njihov emocionalni razvoj.

Razvoj anksioznih poremećaja (26,67%) takođe je značajan i pokazuje kako nasilje može dovesti do psiholoških problema koji se manifestuju kroz dugoročne emocionalne i fizičke simptome, kao što su stalni strahovi, napadi panike i stalna zabrinutost. Ovi poremećaji mogu ozbiljno otežati život učenika i smanjiti njihovu sposobnost da se integriraju u društvo.

Poteškoće u uspostavljanju povjerenja i bliskih odnosa (20%) takođe su značajna posljedica, jer nasilje remeti osnovne društvene vještine učenika.

Negativna slika o školi kao neprijateljskom okruženju (6,67%) može smanjiti želju za daljim obrazovanjem. Učenici koji su pretrpjeli nasilje mogu doživjeti školu kao prijetnju, što može dovesti do smanjenog interesovanja za školu, a u nekim slučajevima i do odustajanja od obrazovanja.

Trauma koja može uticati na donošenje odluka i životne izbore u odrasloj dobi (6,67%) naglašava trajnu prirodu trauma koje nasilje može ostaviti na emocionalnom planu. Ove traume mogu oblikovati način na koji učenici donose odluke u odraslom životu, stvarajući prepreke za uspješno funkcionisanje u profesionalnim i privatnim sferama.

U skladu sa dobijenim rezultatima, možemo potvrditi treću sporednu hipotezu, prema kojoj se pretpostavlja da posljedice fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima nižih razreda osnovne škole utiču na njihov emocionalno blagostanje i socijalne vještine, a kod nekih učenika mogu imati i dugoročne posljedice.

6.5. Uloga učitelja u prevenciji, prepoznavanju i reagovanju na nasilje među učenicima prvog ciklusa osnovne škole osnovne škole

Četvrta sporedna hipoteza glasi: Pretpostavlja se da učitelji smatraju da imaju važnu ulogu u prevenciji, prepoznavanju i reagovanju na nasilje među učenicima. Ovu hipotezu smo provjerili pomoću grupnog intervjua za učitelje.

O tome koje strategije koriste za prevenciju nasilja u učionici i koliko smatraju da su efikasne, izdvajamo naredne kategorije odgovora:

- Promovisanje empatije kroz razgovore i aktivnosti koje podstiču razumijevanje osjećaja drugih (40%).
- Postavljanje jasnih pravila ponašanja i dosljedno njihovo provođenje (33,33%).
- Podsticanje timskog rada kroz grupne projekte i zadatke kako bi se izgradilo povjerenje među učenicima (13,33%).
- Redovna edukacija učenika o nenasilnom rješavanju sukoba (6,67%).
- Stalna komunikacija sa roditeljima kako bi se nasilje preveniralo i reagovalo pravovremeno (6,67%).

Promovisanje empatije kroz razgovore i aktivnosti koje podstiču razumijevanje tuđih osjećaja (40%) istaknuto je kao najefikasnija strategija, jer podstiče učenike da se stave u položaj drugih, smanjujući šanse za konflikte i nasilje.

Postavljanje jasnih pravila ponašanja i dosljedno njihovo provođenje (33,33%) se takođe često navodi, jer pruža strukturu i sigurnost unutar učionice. Kada su učenici svjesni očekivanih normi i posljedica nepoštovanja pravila, to može značajno smanjiti rizik od nasilnog ponašanja. Podsticanje timskog rada kroz grupne projekte i zadatke (13,33%) prepoznato je kao način da se razvije povjerenje među učenicima. Grupne aktivnosti omogućavaju djeci da kroz zajednički rad jačaju komunikaciju i uče kako rješavati konflikte konstruktivno. Iako manje istaknuto, ova strategija je korisna za dugoročnu prevenciju. Redovna edukacija učenika o nenasilnom rješavanju sukoba (6,67%) ima preventivnu vrijednost jer pruža učenicima konkretne alate i tehnike za upravljanje konfliktima. Njena efikasnost zavisi od učestalosti i kvaliteta ovih edukacija.

O tome na koji način prepoznaju znakove nasilja među učenicima, i koje korake preduzimaju kada ga identifikuju, izdvajamo sljedeće kategorije odgovora:

- Promjene u ponašanju učenika, poput povlačenja ili agresivnosti, kao značajan znak nasilja (40%).
- Primjećivanje fizičkih tragova, poput ogrebotina ili modrica, uz prijavu stručnom timu škole (26,67%).
- Izjava učenika ili povjeravanje nasilja tokom razgovora s učiteljem, nakon čega slijedi razgovor s uključenim stranama i roditeljima (20%).
- Opadanje uspjeha u školi i izbjegavanje aktivnosti koje uključuju druge učenike, uz uključivanje pedagoško-psihološke službe (6,67%).
- Narušena dinamika u grupi, poput isključivanja ili ignorisanja, što učitelj rješava kroz zajedničke aktivnosti i radionice (6,67%).

Promjene u ponašanju učenika, poput povlačenja ili agresivnosti (40%), istaknute su kao najčešći znak nasilja. Ove promjene često ukazuju na emocionalne posljedice nasilja i zahtijevaju pažljivo praćenje. Fizički tragovi, poput ogrebotina ili modrica (26,67%), prepoznaju se kao direktni pokazatelji, pri čemu učitelji pravovremeno uključuju stručni tim škole kako bi obezbijedili podršku i zaštitu učenika.

Izjave učenika ili povjeravanje nasilja učitelju (20%) ističu važnost izgradnje povjerenja između učenika i nastavnika, jer otvorena komunikacija omogućava identifikaciju problema u ranoj fazi. U ovim situacijama učitelji često uključuju roditelje i organizuju individualne razgovore sa svim uključenim stranama. Opadanje uspjeha u školi i izbjegavanje socijalnih aktivnosti (6,67%) povezani su sa emocionalnim i akademskim posljedicama nasilja, zbog čega se stručna služba uključuje kako bi se učenicima pružila potrebna podrška.

Narušena dinamika u razredu, poput isključivanja ili ignorisanja (6,67%), prepoznata je kao suptilniji znak nasilja koji zahtijeva pažljivo posmatranje. Učitelji rješavaju ove situacije organizovanjem zajedničkih aktivnosti i radionica koje podstiču inkluziju i empatiju među učenicima.

O tome koju podršku ili dodatne resurse smatraju potrebnim kako bi efikasnije reagovali na slučajeve nasilja u razredu, možemo izdvojiti sljedeće kategorije odgovora učitelja:

- Dodatna obuka i radionice za prepoznavanje i rješavanje nasilja u učionici (40%).
- Povećanje broja stručnjaka, poput školskih psihologa i pedagoga, za redovnu podršku učenicima i učiteljima (26,67%).
- Razvoj specijalizovanih programa i alata za edukaciju o prevenciji nasilja i upravljanje konfliktima (20%).
- Organizacija češćih roditeljskih sastanaka i edukacija za roditelje o prepoznavanju i suzbijanju nasilja (6,67%).
- Bolja opremljenost školskih resursa, uključujući materijale za aktivnosti i promotivne kampanje protiv nasilja (6,67%).

Rezultati istraživanja o potrebnoj podršci za efikasno reagovanje na nasilje u učionici pokazuju nekoliko značajnih oblasti u kojima učitelji smatraju da je dodatna podrška najpotrebnija. Dodatna obuka i radionice za prepoznavanje i rješavanje nasilja (40%) prepoznaju se kao prioritet. Učitelji ističu da bi im kontinuirano obrazovanje pomoglo da efikasnije prepoznaju nasilje i primene odgovarajuće strategije za njegovo sprečavanje i rješavanje.

Značajnu ulogu u prevenciji nasilja ima i razvoj specijalizovanih programa za edukaciju o prevenciji nasilja i upravljanje konfliktima (20%), jer omogućava učiteljima konkretnu metodologiju za smanjenje nasilnih ponašanja. Takođe, učitelji prepoznaju važnost organizacije češćih roditeljskih sastanaka i edukacija za roditelje o prepoznavanju i suzbijanju nasilja (6,67%), smatrajući da saradnja sa porodicom doprinosi efikasnijoj prevenciji. Bolja opremljenost školskih resursa, uključujući materijale za aktivnosti i promotivne kampanje protiv nasilja (6,67%), takođe je istaknuta kao neophodna za podršku učiteljima u njihovom svakodnevnom radu sa učenicima. Naši rezultati ukazuju na to da, kako bi učitelji bili efikasniji u prevenciji nasilja, treba obezbijediti obuku, proširenje stručnog tima, kao i kontinuiranu saradnju sa roditeljima i školama u zajedničkoj borbi protiv nasilja.

U skladu sa rezultatima, možemo potvrditi četvrtu sporednu hipotezu, prema kojoj se pretpostavilo da učitelji smatraju da imaju važnu ulogu u prevenciji, prepoznavanju i reagovanju na nasilje među učenicima. Ovu hipotezu smo provjerili pomoću grupnog intervjuja za učitelje.

6.6. Značaj saradnje sa roditeljima u prevenciji, prepoznavanju i reagovanju na nasilje među učenicima

Peta sporedna hipoteza glasi: Pretpostavlja se da efikasna saradnja između škole i roditelja može značajno doprinijeti stvaranju sigurnog i podržavajućeg okruženja za djecu. Ovu hipotezu smo provjerili pomoću fokus grupnog intervjuja za roditelje i učitelje.

Na pitanje koje aktivnosti ili informacije smatraju korisnim da škola pruži roditeljima kako bi se zajednički radilo na prevenciji nasilja među učenicima, izdvajamo sljedeće kategorije odgovora roditelja:

- Edukativne radionice o prepoznavanju nasilja i podršci djeci u konfliktima (40%).
- Redovni informativni bilteni sa smjernicama o nenasilnom rješavanju sukoba (26,67%).
- Organizacija zajedničkih radionica za roditelje i djecu o važnosti empatije i poštovanja (20%).
- Savjetovanja sa stručnjacima, poput psihologa, dostupna za roditelje u školi (6,67%).
- Praktični vodiči o tome kako razgovarati s djecom o nasilju i njegovim posljedicama (6,67%).

Najveći procenat roditelja (40%) istakao je potrebu za edukativnim radionicama koje bi im pomogle da prepoznaju znakove nasilja i pruže podršku djeci u rješavanju konflikata. Ove radionice roditeljima omogućavaju razvijanje praktičnih vještina i jačanje svijesti o značaju njihovog angažmana. Više od četvrtine ispitanih (26,67%) smatra korisnim redovne informativne biltene, koji bi sadržavali smjernice i savjete za nenasilno rješavanje sukoba. Takvi bilteni pružaju kontinuiranu edukaciju i lako su dostupni svim roditeljima.

Organizacija zajedničkih radionica za roditelje i djecu, na kojoj insistira 20% roditelja, ima potencijal da dodatno osnaži međusobno razumijevanje i empatiju unutar porodica, ali i među vršnjacima. Manji procenat roditelja (6,67%) ističe značaj savjetovanja sa stručnjacima, poput psihologa, kao direktne podrške u izazovnim situacijama. Ovi resursi mogu biti ključni za roditelje koji se suočavaju s ozbiljnijim problemima nasilja.

Generalno, naši rezultati pokazuju da roditelji cijene inicijative koje kombinuju edukaciju, podršku i praktičnu primjenu, pri čemu škola ima važnu ulogu kao posrednik i edukator u prevenciji nasilja.

O tome na koji način, roditelji mogu najefikasnije sarađivati sa školom i učiteljima u rješavanju slučajeva nasilja, izdvajamo sljedeće kategorije odgovora roditelja:

- Redovno prisustvo roditeljskim sastancima i aktivno učešće u diskusijama o prevenciji nasilja (40%).
- Otvorena komunikacija sa učiteljima i pravovremeno prijavljivanje bilo kakvih sumnji ili informacija o nasilju (26,67%).
- Učešće u zajedničkim radionicama i edukativnim programima koje organizuje škola (20%).
- Saradnja sa školskim psihologom ili pedagogom kako bi se razmotrila individualna situacija djeteta (6,67%).
- Praćenje djetetovog ponašanja kod kuće i informisanje učitelja o svim promjenama koje mogu ukazivati na probleme u razredu (6,67%).

Rezultati istraživanja ukazuju na to da roditelji prepoznaju značaj aktivne saradnje sa školom u rješavanju problema nasilja među učenicima. Najveći broj roditelja (40%) ističe redovno prisustvo roditeljskim sastancima i učešće u diskusijama kao važan doprinos prevenciji nasilja, čime se otvara prostor za kolektivno prepoznavanje problema i planiranje zajedničkih aktivnosti. Otvorena komunikacija sa učiteljima, koju je navelo 26,67% roditelja, osigurava pravovremenu razmjenu informacija i omogućava brzo reagovanje na potencijalne slučajeve nasilja. Učešće u zajedničkim radionicama i edukativnim programima (20%) pruža roditeljima dodatne alate za prepoznavanje i upravljanje konfliktnim situacijama kod djece, što doprinosi njihovoj svjesnosti i osnaživanju. Saradnja sa stručnjacima poput školskih psihologa ili pedagoga (6,67%) pokazuje važnost individualizovanog pristupa za djecu koja

su u riziku ili pogođena nasiljem. Takođe, 6,67% roditelja ističe potrebu za pažljivim praćenjem ponašanja djece kod kuće i obavještanjem škole o značajnim promjenama, što omogućava efikasnije povezivanje školskog i porodičnog konteksta.

Na pitanje da li smatrate da otvorena komunikacija između roditelja, učitelja i stručnog tima škole doprinosi boljoj prevenciji nasilja, roditelji su naveli sljedeće:

- Redovna razmjena informacija između roditelja i škole omogućava rano prepoznavanje problema i efikasnije rešavanje konflikata među učenicima (40%).
- Otvorena komunikacija povećava povjerenje roditelja u školu i olakšava zajedničko planiranje preventivnih aktivnosti (26,67%).
- Razgovori sa stručnim timom škole pomažu roditeljima da razumiju uzroke nasilja i primijene adekvatne metode podrške djeci kod kuće (20%).
- Uspostavljanje transparentnog dijaloga sa učiteljima smanjuje nesporazume i omogućava pravovremene intervencije (6,67%).
- Dijeljenje iskustava između roditelja, učitelja i stručnjaka kroz zajedničke radionice unapređuje prevenciju nasilja (6,67%).

Rezultati našeg istraživanja jasno ukazuju na značajnu ulogu otvorene komunikacije između roditelja, učitelja i stručnog tima škole u prevenciji nasilja. Prema mišljenju većine roditelja (40%), redovna razmjena informacija omogućava prepoznavanje problema u ranoj fazi, što dovodi do efikasnijeg rješavanja konflikata među učenicima. Takođe, 26,67% roditelja ističe da komunikacija poboljšava povjerenje roditelja u školu, što stvara osnovu za zajedničko planiranje preventivnih aktivnosti. Za 20% roditelja, razgovori sa stručnim timom škole omogućavaju im da bolje razumiju uzroke nasilja i pruže adekvatnu podršku svojoj djeci kod kuće. Takođe, 6,67% roditelja naglašava da transparentni dijalog sa učiteljima smanjuje nesporazume, omogućavajući efikasne i pravovremene intervencije. Zajedničke radionice između roditelja, učitelja i stručnjaka, koje smatra 6,67% roditelja korisnim, predstavljaju snažan alat za unapređenje prevencije nasilja, jer omogućavaju razmjenu iskustava i jačanje zajedničkog pristupa.

O tome na koji način saradnja sa roditeljima utiče na sposobnost da prepoznaju i odgovore na znakove nasilja među učenicima, učitelji su naveli sljedeće:

- Bolje razumijevanje problematike učenika kroz informacije od roditelja, što omogućava bržu identifikaciju nasilja (40%).
- Pravovremena obavještenja od strane roditelja omogućavaju brže prepoznavanje promjena u ponašanju učenika (26,67%).
- Saradnja sa roditeljima omogućava zajednički pristup u rješavanju problema, što poboljšava reakcije na nasilje (20%).
- Razumijevanje porodičnih okolnosti pomaže u prepoznavanju uzroka nasilja, čineći odgovore efikasnijim (6,67%).
- Konsistentnost u reakcijama između škole i roditelja doprinosi stimulativnijem okruženju za učenike (6,67%).

Saradnja između učitelja i roditelja značajna je u prepoznavanju i reagovanju na nasilje među učenicima, jer omogućava efikasniji pristup u rješavanju problema. Informacije koje roditelji pružaju često pomažu učiteljima da brže identifikuju nasilje i njegove posljedice, omogućavajući im da pravovremeno intervenišu. Pravovremena obavještenja o promjenama u ponašanju učenika takođe doprinose bržem reagovanju, što je od esencijalne važnosti za prevenciju nasilja. Saradnja sa roditeljima takođe omogućava zajednički pristup u rješavanju situacija, čime se povećava šansa za uspješno rješavanje problema. Razumijevanje porodičnih okolnosti pomaže učiteljima da bolje sagledaju uzroke nasilja, što omogućava primjenu odgovarajućih strategija. Konsistentnost u reakcijama između škole i roditelja doprinosi stvaranju stabilnog okruženja, koje je presudno za smanjenje nasilja među učenicima. Takva saradnja ne samo da omogućava efikasnije prepoznavanje nasilja, već doprinosi i formiranju sigurnijeg školskog okruženja.

O tome koje strategije ili komunikacione kanale smatraju najefikasnijima za održavanje otvorene i konstruktivne saradnje sa roditeljima u cilju prevencije nasilja, učitelji su naveli sljedeće:

- Korišćenje savremenih alata kao što su e-mail, aplikacije i platforme za brzu

razmjenu informacija omogućava efikasno informisanje roditelja o potrebnim temama i preventivnim aktivnostima (40%).

- Elektronska komunikacija (e-mail, školske aplikacije) (26,67%).
- Kroz zajedničke aktivnosti koje uključuju roditelje, učenike i učitelje, stvara se platforma za dublje razumijevanje nasilja i usvajanje strategija za prevenciju (20%).
- Učitelji smatraju da je telefonski kontakt koristan za hitne slučajeve jer omogućava brzo reagovanje i pravovremeno informisanje roditelja o nasilju ili zabrinjavajućim ponašanjima (13,33%).

Rezultati istraživanja pokazuju da učitelji smatraju savremene komunikacione alate ključnim za efikasnu saradnju sa roditeljima u prevenciji nasilja. Korišćenje e-maila, aplikacija i online platformi omogućava brz i direktan protok informacija, što omogućava pravovremeno reagovanje na pojavu problema. Ovaj način komunikacije je ocijenjen kao najefikasniji (40%), jer omogućava stalnu povezanost i lako praćenje aktivnosti vezanih za preventivne mjere. Telefonski kontakt je, s druge strane, koristan u hitnim situacijama, jer omogućava brzu reakciju i obaveštavanje roditelja o nasilju ili zabrinjavajućem ponašanju (13,33%). Elektronska komunikacija putem e-maila i aplikacija (26,67%) takođe ima važnu ulogu, jer omogućava brzu razmjenu informacija i koordinaciju među učiteljima i roditeljima. Takođe, organizovanje zajedničkih aktivnosti, u kojima učestvuju roditelji, učenici i učitelji (20%), doprinosi međusobnom razumijevanju i razvoju zajedničkih strategija za prevenciju nasilja.

O tome kako bi škola mogla dodatno unaprijediti saradnju sa roditeljima u cilju boljeg rješavanja slučajeva nasilja, i koje vrste podrške od roditelja najviše pomažu u prevenciji nasilja, učitelji su odgovorili sljedeće:

- Redovno organizovanje sastanaka između učitelja i roditelja kako bi se pravovremeno razmijenile informacije o ponašanju i napretku učenika (35%).
- Podsticanje roditelja na aktivno učešće u prevenciji nasilja kroz edukativne radionice o prepoznavanju i rješavanju konflikata (26,67%).
- Stvaranje transparentne i otvorene komunikacije sa roditeljima o školskoj atmosferi

i inicijativama koje se preduzimaju u cilju prevencije nasilja (20%).

- Izrada i implementacija zajedničkih strategija prevencije nasilja kroz radne grupe koje uključuju učitelje i roditelje (10%).
- Podrška roditeljima u obliku savjetodavnih razgovora sa školskim psihologom o pravilnom reagovanju na nasilje i izazove koje donosi (6,67%).
- Podsticanje roditelja na jaču kontrolu ponašanja svojih djece kod kuće, što bi moglo doprinijeti smanjenju nasilja u školi (6,67%).

Većina učitelja smatra da redovni sastanci između učitelja i roditelja (35%) omogućavaju pravovremenu razmenu informacija o ponašanju učenika, što je ključno za preventivne akcije i intervencije. Učitelji takođe naglašavaju značaj aktivnog učešća roditelja u edukativnim radionicama o rješavanju konflikata (26,67%), što poboljšava njihovu ulogu u prevenciji nasilja. Transparentna komunikacija o školskim inicijativama (20%) doprinosi boljoj koordinaciji i zajedničkom razumevanju, što stvara osnovu za zajednički rad na prevenciji nasilja. Neki učitelji predlažu izradu zajedničkih strategija prevencije kroz radne grupe sa roditeljima (10%), kako bi se podstakla odgovornost i solidarnost. Takođe, savjetodavni razgovori sa školskim psihologom (6,67%) pomažu roditeljima da bolje reše nasilje i podrže svoju decu, dok se roditeljima savetuje veća kontrola ponašanja kod kuće (6,67%), što može smanjiti nasilje u školi.

U skladu sa dobijenim rezultatima, možemo potvrditi petu sporednu hipotezu, prema kojoj se pretpostavilo da efikasna saradnja između škole i roditelja može značajno doprinijeti stvaranju sigurnog i podržavajućeg okruženja za djecu.

6.7. Značaj efikasnih programa i strategija koji obuhvataju edukacije, razvoj socijalnih vještina, promijenu školske klime, kao i podršku porodicama za prevenciju nasilja u osnovnoj školi

Šesta sporedna hipoteza glasi: Pretpostavljamo da efikasne preventivne strategije koje obuhvataju edukaciju, razvoj socijalnih vještina, promjenu školske klime, kao i podršku porodicama smanjuju stepen pojave nasilja među učenicima prvog ciklusa osnovne škole. Ovu hipotezu smo provjerili pomoću fokus grupnog intervjua za roditelje i učitelje.

O tome koje vrste edukativnih programa ili radionica smatraju najkorisnijima za njihovu djecu u smislu prevencije nasilja i razvoja socijalnih vještina, roditelji su naveli sljedeće:

- Radionice o razvijanju empatije i emocionalne inteligencije kako bi djeca naučila razumjeti osjećaje drugih (40%).
- Programi za nenasilno rješavanje konflikata, gdje djeca uče konstruktivne načine izražavanja neslaganja (26,67%).
- Trening socijalnih vještina, uključujući timski rad i komunikaciju, koji djecu podstiče na pozitivne međuljudske interakcije (20%).
- Edukacija o važnosti poštovanja i uvažavanja različitosti, kako bi djeca naučila toleranciji prema drugima (6,67%)
- Radionice o emocionalnoj samokontroli, kako bi djeca mogla bolje upravljati svojim emocijama u konfliktima (6,67%).

Najveći broj roditelja, 40%, smatra da su radionice o razvijanju empatije i emocionalne inteligencije najvažnije, jer pomažu djeci da bolje razumiju osjećaje drugih, čime se smanjuje mogućnost agresivnog ponašanja. Takođe, programi za nenasilno rješavanje konflikata, koji čine 26,67% odgovora, vrlo su značajni jer djeca kroz ove aktivnosti uče kako konstruktivno rješavati nesuglasice, umjesto da pribjegavaju nasilju.

Zanimljivo je da 20% roditelja ističe važnost treninga socijalnih vještina, što uključuje rad na timskom duhu i komunikaciji, jer ove vještine pomažu djeci da razviju pozitivne međuljudske odnose. Iako u manjoj mjeri, 6,67% roditelja smatra da edukacija o poštovanju i uvažavanju različitosti doprinosi smanjenju nasilja, jer djeca kroz razumijevanje različitosti mogu razviti veću toleranciju.

Na pitanje kako bi promjena školske klime i atmosfere uticala na smanjenje nasilja među učenicima, i na koji način mogu doprinositi tom procesu kao roditelji, izdvajamo naredne kategorije odgovora roditelja:

- Podrška učenicima u razvijanju pozitivnih odnosa kroz veću uključenost roditelja u školske aktivnosti, što doprinosi zdravijoj školskoj atmosferi (40%).
- Roditelji mogu pomagati u jačanju vrijednosti poštovanja i tolerancije prema

različitostima kroz razgovore kod kuće, što se onda prenosi na školsku sredinu (26,67%).

- Roditelji mogu doprinositi smanjenju nasilja podržavajući školu u implementaciji preventivnih programa i podsticanju djece da ih aktivno učestvuju (20%).
- Kroz otvorenu komunikaciju sa učiteljima i školom, roditelji mogu blagovremeno obavještavati o svim potencijalnim problemima, što doprinosi prevenciji nasilja u školi (6,67%).
- Pozitivno oblikovanje ponašanja kod kuće kroz učenje socijalnih vještina i emocionalne samokontrole, što se reflektuje na ponašanje učenika u školi (6,67%).

Prema odgovorima roditelja, veća uključenost roditelja u školske aktivnosti doprinosi stvaranju bolje atmosfere, jer djeca uče o važnosti pozitivnih međuljudskih odnosa. Takođe, roditelji imaju važnu ulogu u oblikovanju vrijednosti poštovanja i tolerancije prema različitostima, što se prenosi na školsku sredinu, čime se smanjuje agresija i sukobi. Kroz aktivnu podršku preventivnim programima koje škola implementira, roditelji omogućavaju djeci da postanu svjesna važnosti nenasilnog ponašanja.

O tome na koji način škola može bolje sarađivati s roditeljima kako bi se obezbijedila adekvatna podrška porodicama u prevenciji nasilja i kako bi se stvorio sigurniji školski ambijent za djecu, izdvajamo sljedeće kategorije odgovora roditelja:

- Organizacija redovnih sastanaka između roditelja i učitelja kako bi se razmjenjivale informacije o napretku i ponašanju učenika, čime bi se omogućila brza reakcija na potencijalne probleme i prevencija nasilja (33,33%).
- Povećanje angažmana škole u organizovanju radionica za roditelje o važnosti prepoznavanja i reagovanja na nasilje, kao i o strategijama za jačanje roditeljskih veza sa djecom (26,67%).
- Podsticanje roditelja da učestvuju u kreiranju sigurnog okruženja u školi kroz zajedničke projekte ili savjetovanja sa stručnim timovima škole (20%).
- Stvaranje otvorene komunikacije između roditelja i škole koja bi omogućila roditeljima da se redovno informišu o politikama škole vezanim za prevenciju nasilja i sigurnost učenika (13,33%).

- Pružanje individualne podrške roditeljima koji imaju specifične izazove u vezi sa ponašanjem svojih djece, uključujući savjetovanja sa školskim psiholozima ili pedagogima (6,67%).

Organizacija redovnih sastanaka između roditelja i učitelja (33,33%) predstavlja osnovu za pravovremenu razmjenu informacija, što omogućava brže prepoznavanje problema i sprečavanje nasilja. Ovaj oblik saradnje doprinosi prisnijem kontaktu, a samim tim i boljoj koordinaciji u praćenju napretka i ponašanja učenika. Povećanje angažmana škole u organizovanju radionica za roditelje (26,67%) ukazuje na važnost edukacije u prepoznavanju nasilja i primeni efikasnih strategija u radu s djecom. Radionice ne samo da omogućavaju roditeljima da steknu potrebne vještine, već im pomažu da bolje razumiju svoje uloge u prevenciji nasilja.

Podsticanje roditelja da učestvuju u kreiranju sigurnog okruženja kroz zajedničke projekte (20%) naglašava važnost kooperativnog pristupa u stvaranju pozitivnog školskog klime. Otvorena komunikacija između roditelja i škole (13,33%) omogućava lakšu koordinaciju i brže rješavanje problema, dok pružanje individualne podrške roditeljima koji se suočavaju s specifičnim izazovima (6,67%) nudi dodatnu stručnu pomoć, što je ključno za personalizovan pristup.

O tome kako ocjenjuju trenutne strategije i programe koji se primjenjuju u školi za prevenciju nasilja i koje konkretne aktivnosti ili edukacije smatraju najefikasnijima u smanjenju nasilja među učenicima, izdvajamo naredne kategorije odgovora naših ispitanika:

- Programi edukacije o nenasilnoj komunikaciji su vrlo korisni, posebno oni koji uključuju radionice i interaktivne aktivnosti s učenicima (33.3%).
- Projekti vršnjačke medijacije su se pokazali izuzetno efikasnim školi. Učenici koji se uključe kao medijatori ne samo da pomažu svojim vršnjacima, već i sami razvijaju socijalne vještine (26,7%).
- Saradnja sa roditeljima kroz radionice i predavanja o prevenciji nasilja ima veliki značaj. Kada roditelji razumiju svoju ulogu u prevenciji, rezultati su vidljivi (20%).
- Promjena školske klime kroz organizaciju zajedničkih aktivnosti, poput sportskih dana i timskih takmičenja, značajno smanjuje tenzije i podstiče prijateljstvo među

učenicima (13,33%).

- Redovna psihološka podrška učenicima kroz individualne razgovore i rad sa školskim psihologom može rešiti probleme pre nego što eskaliraju u nasilje (6,67%).

Naši rezultati pokazuju da su programi edukacije o nenasilnoj komunikaciji najefikasniji u prevenciji nasilja u školama, prema mišljenju učitelja (33,3%). Ovi programi, koji uključuju radionice i interaktivne aktivnosti, imaju direktan uticaj na razvijanje vještina rješavanja konflikata i unapređenje odnosa među učenicima.

Promjena školske klime (13,33%) kroz zajedničke aktivnosti poput sportskih događaja i timskih takmičenja pomaže u smanjenju napetosti i jačanju prijateljskih odnosa. Takođe, psihološka podrška (6,67%) ima značajnu ulogu u rješavanju problema i prevenciji eskalacije nasilja.

O tome na koji način smatraju da promjena školske klime i razvoj socijalnih vještina kod učenika može doprinijeti smanjenju nasilja u učionici i školskom okruženju i postoje li konkretni primjeri iz prakse koji potvrđuju ove strategije, izdvajamo naredne kategorije odgovara učitelja:

- Kada djeca nauče kako izražavati svoja osjećanja i slušati druge, smanjuje se frustracija koja može dovesti do nasilja. Takođe, pozitivna školska klima omogućava djeci da se osjećaju sigurno i poštovano (33,33%).
- Razvijanje socijalnih vještina kao što su suradnja, strpljenje i rješavanje konflikata omogućava učenicima da se bolje nose s nesuglasicama, čime se smanjuje broj nasilnih incidenata (26,67%).
- Uvođenjem programa koji promovišu empatiju i međusobno poštovanje, školska klima postaje tolerantnija, a nasilje se smanjuje jer učenici prepoznaju posljedice svog ponašanja na druge (20%).
- Kada se djeca nauče vrednovati različitost i aktivno doprinositi pozitivnom okruženju, oni postaju manje skloni nasilnim ponašanjima jer osjećaju pripadnost zajednici (13,33%).
- U školi gdje vlada uzajamno povjerenje i gdje se aktivno rade na socijalnim

vještinama, učenici su skloni rješenju problema na miran način, čime se doprinosi smanjenju nasilja (6,67%).

Najveći broj učitelja smatra da razvoj sposobnosti izražavanja osjećanja i slušanja drugih igra ključnu ulogu u smanjenju nasilja. To ukazuje na to da učenici koji su emocionalno zreli i sposobni za samoregulaciju bolje upravljaju stresom i konfliktima, što doprinosi smanjenju nasilnih incidenata. Naglasak na socijalnim vještinama poput saradnje, strpljenja i rješavanja konflikata (26,67%) pokazuje da je sposobnost učenika da mirno rješavaju nesuglasice jedan od najvažnijih faktora za sprečavanje nasilja. Ovaj odgovor nam ukazuje da škole trebaju implementirati vještine koje pomažu djeci da se nose s nesuglasticama bez pribjegavanja nasilju. Mali procenat odgovora koji naglašava empatiju i poštovanje (20%) ukazuje na to da, iako su ovakvi programi važni, još uvijek nijesu dovoljno zastupljeni u školama. Manji procenat odgovora koji se odnosi na vrednovanje različitosti i izgradnju uzajamnog povjerenja (13,33% i 6,67%) ukazuje na to da ove vrijednosti, iako bitne, nijesu dovoljno razvijene u školama. Kada učenici osjećaju pripadnost i sigurnost u svojoj zajednici, manja je tendencija da će se okrenuti nasilju.

Generalni, naši rezultati jasno ukazuju na to da postoji široko prihvaćeno uvjerenje među učiteljima da promjena školske klime i razvoj socijalnih vještina imaju važnu ulogu u smanjenju nasilja.

Na pitanje koju vrstu podrške smatraju najvažnijom za roditelje kako bi se efikasno uključili u prevenciju nasilja i kakvu saradnju između škole i porodice smatraju ključnom za rješavanje ovog problema, učitelji su odgovorili na sljedeći način:

- Najvažnija vrsta podrške koju roditelji trebaju je pružanje edukacije o emocionalnom razvoju i socijalnim vještinama djece. Kada roditelji razumiju kako razviti empatiju i komunikaciju kod svog djeteta, mogu prepoznati rane znakove nasilnog ponašanja i intervenirati na vrijeme (26,67%).
- Roditeljima je potrebna kontinuirana podrška u obliku radionica o rješavanju konflikata i smanjenju agresije. Uz pravilnu edukaciju, roditelji mogu bolje prepoznati nasilno ponašanje i usmjeriti djecu ka pozitivnim rješenjima (20%).
- Efikasna saradnja između škole i porodice podrazumijeva redovne sastanke i zajedničke inicijative. Škola može pružiti podršku roditeljima kroz specijalizovane

edukacije o prevenciji nasilja, dok roditelji mogu dijeliti svoja zapažanja i izazove s kojima se suočavaju kod kuće (20%).

- Podrška roditeljima kroz pristup psihološkim savjetovanjima i grupama podrške može pomoći u rješavanju problema nasilja. Ako roditelji imaju više alata za prepoznavanje i prevenciju nasilja, mogu bolje zaštititi svoju djecu (20%).
- Roditelji bi trebali imati pristup stručnjacima koji mogu raditi s njima na razvoju zdravih roditeljskih stilova i pravilnog upravljanja problematičnim ponašanjima djece (13,33%).

Većina učitelja (26,67%) naglašava važnost edukacije roditelja o emocionalnom razvoju i socijalnim vještinama djece. Saradnja između škole i roditelja, kao zajednička strategija, smatra se neophodnom za stvaranje sigurnog okruženja za djecu. Sličan broj učitelja (20%) smatra da roditeljima treba kontinuirana podrška kroz radionice o rješavanju konflikata i smanjenju agresije. Takve edukacije omogućavaju roditeljima da prepoznaju nasilno ponašanje i usmjere djecu ka pozitivnim rješenjima.

DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Rezultati našeg istraživanja ukazuju na zabrinjavajući nivo fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima prvog ciklusa osnovne škole, što zahtijeva hitne intervencije. Preko 70% učenika izjavljuje da su doživjeli fizičko nasilje barem jednom sedmično, dok je manje od 25% učenika navelo da nikada nijesu iskusili ovakav oblik nasilja. Ovi podaci potvrđuju hipotezu o prisutnosti nasilja i ističu potrebu za intenzivnijim preventivnim mjerama i programima podrške u školama.

Rezultati o emotivnom uticaju fizičkog nasilja pokazuju da 29,16% učenika osjeća ozbiljnu povredu, dok više od 60% ukupno doživljava neku vrstu emotivne nelagode. Ovo ukazuje na duboke psihološke posljedice nasilja koje zahtijevaju psihosocijalnu podršku i programe za razvijanje otpornosti kod djece. Takođe, verbalno nasilje pokazuje visoku učestalost – 45,83% učenika ga doživljava jednom do dva puta sedmično, a 28,33% tri ili više puta sedmično, što ukazuje na ozbiljnu prisutnost ovog problema u školskom okruženju.

Emocionalni uticaj verbalnog nasilja takođe je značajan, pri čemu 60% učenika izjavljuje da su se osjećali loše ili jako loše zbog vrijeđanja i zadirkivanja. Ovi rezultati jasno ukazuju na potrebu za edukacijom o nenasilnoj komunikaciji i promociji tolerancije među učenicima. Uprkos visokom nivou nasilja, 38,33% učenika izjavljuje da se uvijek osjećaju sigurno u školi, dok njih 32,5% često osjeća sigurnost. Ovo je pozitivan podatak, ali značajan procenat učenika koji ne osjeća stalnu sigurnost ukazuje na potrebu za daljim unapređenjem školskog okruženja.

Rezultati našeg istraživanja takođe ukazuju na pozitivan stav učenika prema ulozi učitelja u rješavanju problema nasilja, jer 49,16% učenika smatra da učitelji često pomažu, dok 40,83% ističe da učitelji uvijek pružaju podršku. Međutim, zabrinjavajuće je da 10% učenika smatra da učitelji samo ponekad intervišu, što može ukazivati na nedosljednost u njihovom pristupu ili nedovoljnu vidljivost njihovih intervencija.

Iako fizičko nasilje najčešće nastaje u situacijama nesuglasica među učenicima, naročito tokom grupnih igara, verbalno nasilje, koje se manifestuje kroz zadirkivanja ili isključivanje iz grupa, češće se javlja kada učenici nastoje steći pažnju i društveni status. U učionicama s većim brojem učenika, verbalno nasilje je prisutnije, naročito među onima koji su socijalno povučeni ili imaju poteškoće u izgradnji prijateljskih odnosa.

Jedan od značajnih faktora koji doprinosi nasilju je anksioznost među učenicima, koja može dovesti do agresivnih reakcija, naročito u situacijama kada je potrebno raditi u grupama ili kada učitelji ne mogu pratiti svakog učenika pojedinačno. Učitelji ističu da djeca koja nemaju adekvatnu emocionalnu podršku kod kuće ili u školi često pokazuju nasilničke sklonosti, što može biti posljedica nedostatka pozitivnih uzora i emocionalne stabilnosti.

Rezultati istraživanja pokazuju značajnu povezanost između nasilja među učenicima i njihovih emocionalnih i socijalnih posljedica. Učitelji su prepoznali različite promjene u ponašanju učenika, što potvrđuje ozbiljan uticaj nasilja na njihovu psihološku dobrobit. Povlačenje iz socijalnih interakcija, smanjenje motivacije za učenjem i povećana agresivnost odražavaju kako fizičko i verbalno nasilje može ozbiljno narušiti emocionalnu stabilnost mladih ljudi. Takođe, učitelji su ukazali na trajne dugoročne posljedice nasilja, kao što su nisko samopouzdanje, anksioznost i problemi u uspostavljanju međuljudskih odnosa, koji mogu oblikovati ponašanje učenika i u odraslom dobu.

Zapaženi simptomi stresa, poput glavobolja i bolova u stomaku, potvrđuju da nasilje ne utiče samo na psihološki, već i na fizički nivo zdravlja učenika, što dalje usložnjava njihov svakodnevni život. Često se javlja i socijalna izolacija, jer učenici, naročito oni koji su žrtve nasilja, postaju oprezniji i povučeni, što smanjuje njihove šanse za razvoj zdravih prijateljskih odnosa i socijalnih vještina. Takvo ponašanje može imati dugoročne posljedice, uključujući ozbiljne poteškoće u formiranju stabilnih odnosa u odraslom životu.

Učitelji imaju veliku ulogu u prevenciji nasilja jer prepoznaju značaj efikasnih strategija za smanjenje nasilnog ponašanja. Naglašavaju važnost razvijanja empatije kroz razgovore i aktivnosti koje pomažu učenicima da bolje razumiju osjećanja drugih, što može smanjiti sukobe. Takođe, postavljanje jasnih pravila ponašanja i dosljedno njihovo sprovođenje stvara sigurnost u učionici, čime se smanjuje mogućnost nasilja. Učitelji smatraju da je važno stalno ulagati u njihov profesionalni razvoj, kako bi mogli bolje prepoznavati nasilje i reagovati na njega.

Predlaže se bolje opremanje škola, uključujući obezbjeđivanje potrebnih materijala za prevenciju nasilja i podršku učiteljima u svakodnevnom radu. Rezultati istraživanja pokazuju da je za smanjenje nasilja u školama ključno usmjeriti se na edukaciju, timsku saradnju i pružiti stalnu podršku, čime se stvara sigurno okruženje za učenike.

Efikasne preventivne strategije, koje uključuju edukaciju, razvoj socijalnih vještina, promenu školske klime i podršku porodicama, od velike su važnosti za smanjenje nasilja. Istraživanje je pokazalo da roditelji prepoznaju značaj edukativnih programa, kao što su radionice koje pomažu djeci da razvijaju empatiju i emocionalnu inteligenciju, čime se smanjuje agresivno ponašanje. Programi za nenasilno rešavanje konflikata omogućavaju deci da nauče kako da konstruktivno rešavaju nesuglasice, što smanjuje mogućnost eskalacije nasilja. Roditelji takođe ističu važnost socijalnih vještina koje pomažu djeci u uspostavljanju pozitivnih međuljudskih odnosa. Promena školske klime, uz aktivnije uključivanje roditelja u školske aktivnosti, doprinosi zdravijem školskom okruženju.

Podrška školama u primeni preventivnih programa i redovna komunikacija između učitelja i roditelja omogućavaju pravovremeno prepoznavanje problema i prevenciju nasilja. Dobar primer toga su sastanci između učitelja i roditelja, gde se razmjenjuju informacije o napretku učenika i prepoznaju rani signali nasilnog ponašanja.

Programi vršnjačke medijacije su se pokazali efikasnim jer omogućavaju učenicima da preuzmu odgovornost u rešavanju konflikata i razvijanju socijalnih vještina. Psihološka podrška učenicima takođe ima važnu ulogu u prevenciji nasilja jer pomaže u rešavanju problema pre nego što eskaliraju.

Ovaj rad treba poslužiti kao osnova za dalja istraživanja koja će omogućiti bolje razumevanje dinamike nasilja među djecom u školama. Ključni korak ka stvaranju sigurnijih i zdravijih školskih zajednica jeste fokusiranje na edukaciju učitelja o preventivnim mjerama i načinima reagovanja na nasilje. S obzirom na to da nasilje među djecom može imati dugoročne posljedice, važno je da škole prepoznaju potrebu za kontinuiranim obrazovanjem i usavršavanjem svojih kadrova u ovom području.

Buduća istraživanja treba da se bave proučavanjem emocionalnih i psiholoških faktora koji utiču na djecu i njihove interakcije u školama, kao i dugoročne posljedice nasilja na njihov razvoj. Takođe, korisno bi bilo istražiti efikasnost različitih preventivnih programa i strategija u smanjenju nasilja među vršnjacima, s posebnim naglaskom na ulogu porodice i škole u tom procesu.

ZAKLJUČAK

Nasilje predstavlja izuzetno osjetljivu i delikatnu temu o kojoj je potrebno razgovarati sa posebnom pažnjom, naročito kada se radi o nasilju među vršnjacima uzrasta od približno šest do deset godina. U tom uzrastu, djeca često teško prave razliku između dječje igre i šale i ponašanja koje je zapravo nasilno. Mnoge situacije dovode do toga da djeca prijavljuju učiteljima ono što im smeta, čime često zbunjuju odrasle, koji se suočavaju sa problemom kako tačno interpretirati ozbiljnost situacije. Glavno ograničenje ovog istraživanja bio je upravo uzrast učenika, jer djeca u ovoj fazi razvoja često nijesu sposobna da prepoznaju nasilje kao takvo.

Zbog toga, jedan od ciljeva istraživanja bio je da se djeci objasni šta tačno podrazumijeva nasilje i da se razvije svijest o njihovom ponašanju i komunikaciji. U tom smislu, istraživanje je imalo za cilj da poveća njihovu odgovornost i pomogne im da shvate kako oni sami utiču na dinamiku nasilja. Iako je za djecu tog uzrasta karakteristično da se ne prepoznaju kao nasilnici, važno je raditi na podizanju njihove samosvijesti.

Istraživanje se fokusiralo na analizu fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima prvog ciklusa osnovne škole, uz poseban naglasak na identifikaciju faktora rizika koji dovode do pojave ovih oblika nasilja. Rezultati su ukazali na prisutnost fizičkog nasilja (udaranje, guranje) i verbalnog nasilja (vrijeđanje, zadirkivanje) kao značajnog problema među djecom.

Ograničenja istraživanja uključuju nekoliko faktora koji su mogli uticati na dobijene rezultate. Prvi izazov bio je uzrast ispitanika, koji je otežao sposobnost djece da razumiju i verbalizuju svoja iskustva s nasiljem, što je moglo dovesti do nesporazuma u interpretaciji njihovih odgovora. Drugi izazov odnosio se na nedostatak objektivnih podataka, budući da je istraživanje oslonjeno na samoprijavljivanje djece i učitelja, što može biti podložno subjektivnim procjenama i različitim interpretacijama.. Takođe, veličina uzorka je bila ograničena, pa se nalazi možda ne mogu generalizovati na širu populaciju. Istraživanje nije obuhvatilo dugoročne efekte nasilja na djecu, čime su rezultati ograničeni na trenutnu situaciju.

LITERATURA

1. Baldry, C. A. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse & Neglect*, 27, 713-732.
2. Beebe, J. E. (2010). The prevalence of cyber bullying victimization and its relationship to academic, social, and emotional adjustment among college students. *University of Northern Colorado*, 2(1), 34-48.
3. Bilić, V. (1999). Agresivnost u suvremenoj školskoj svakodnevnicu. In H. Vrgoč (Ed.), *Agresivnost (nasilje) u školi* (pp. 43-53). Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
4. Brooks, F. (2014). The link between pupil health and wellbeing and attainment: A briefing for head teachers, governors and staff in education settings. *London: Public Health England*.
5. Bully Zero. (2024). *Bully Zero Australia Foundation*. [Zvanični podaci]. Dostupno na veb sajtu <https://www.bullyzero.org.au/>
6. Child Rights Center. (2020). *Strategy for prevention and protection of children from violence for the period 2020-2023 adopted*. [Zvanični podaci]. Dostupno na veb sajtu <https://cpd.org.rs/strategy-for-prevention-and-protection-of-children-from-violence-for-the-period-2020-2023-adopted/?lang=en>
7. Cicvarić, R., & Žunić – Cicvarić, J. (2009). *Nasilje u školi*. Užice: Užički centar za prava.
8. Černi Obrdalj, E., Rumboldt, M., Beganlić, A., & Šilić, N. (2010). Vrste nasilja među djecom i osjećaj sigurnosti u školama Bosne i Hercegovine. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 19(3), 561-574.
9. Cook, A., et al. (2017). Complex trauma in children and adolescents. *Psychiatric Annals*, 35(5), 390-398.
10. Eke, C., & Singh, S. (2018). Social networking as a strategic tool in the management of school-based violence. *South African Journal of Education*, 38(1), 23-34.
11. Elez, K. (2003). *Nasilništvo i samopoimanje u djece osnovnoškolske dobi*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

12. Espelage, D. L., Mebane, S. E., & Adams, R. S. (2004). Empathy, caring, and bullying: Toward an understanding of complex associations. In D. L. Espelage & S. M. Swearer (Eds.), *Bullying in American schools: A social-ecological perspective on prevention and intervention* (pp. 37-61). Erlbaum.
13. Field, E. M. (2004). *Živjeti bez nasilja: kako pomoći djeci da izađu na kraj sa zadirkivanjem i nasiljem*. Zagreb: Naklada Kosinj.
14. Gašić Pavišić, S. Ž. (1998). *Nasilje na dečom u školi i funkcija obrazovnih ustanova u prevenciji i zaštiti dece od nasilja*. Fakultet političkih nauka.
15. Gašić Pavišić, S. Ž. (2004). Mere i programi za prevenciju nasilja u školi. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 36, 168-187.
16. Gašić Pavišić, S. (2009). Znanja i uverenja budućih učitelja o vršnjačkom nasilju među učenicima - poređenje srpskih i engleskih ispitanika. *Inovacije u nastavi - časopis za savremenu nastavu*, 22(4), 71-84.
17. Goldweber, A., Waasdorp, T. E., & Bradshaw, C. P. (2013). Examining the link between forms of bullying behaviors and perceptions of safety and belonging among secondary school students. *Journal of School Psychology*, 51(4), 469 – 485.
18. Gotman, D. Ž., & Dekler, D. Ž. (2023). *Kako vaspitati emocionalno i inteligentno dete*. Kragujevac: Grafostil.
19. Greene, C. A., et al. (2018). Psychological and physical intimate partner violence and young children's mental health: The role of maternal posttraumatic stress symptoms and parenting behaviors. *Child Abuse & Neglect*, 77(2), 168–179.
20. Državni centar za obrazovnu statistiku SAD-a. (2019). *National Center for Educational Statistics*. Dostupno na veb sajtu <https://nces.ed.gov/pubs2019>
21. Ilić, M. (2010). *Porodična pedagogija*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
22. Kodžopeljić, J., Smederevac, S., & Čolović, P. (2010). Frequency and manifestations of bullying: Differences between primary and secondary school students. *Primenjena psihologija*, 3(4), 289-305.
23. Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 22–30.
24. Klarin, M., & Matešić, S. (2014). Vršnjačko nasilje među adolescentima u kontekstu roditeljskog ponašanja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50(1), 81-92.

25. Ljubojev, N. (2008). *Abuse of children in family*. Novi Sad: Union University, Faculty of Law and Business Studies 'dr Lazar Vrkatic'.
26. Margolin, C., & Vickerman, K. A. (2011). Posttraumatic stress in children and adolescents exposed to family violence: I. Overview and issues. *Couple and Family Psychology: Research and Practice*, 4(2), 63-73.
27. Marković, M. (2015). *Uloge u vršnjačkom nasilju i školski uspeh učenika* (Master rad). Univerzitet u Beogradu.
28. Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske. (2023). *Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske*. Dostupno na veb sajtu <https://mup.gov.hr/>
29. Ong, R. (2017). Confronting online social aggression in Hong Kong: A wake-up call. *International Journal of Law and Psychiatry*, 54(2), 1-15.
30. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
31. Olweus, D. (1994). Bullying at school: Long-term outcomes for the victims and an effective school-based intervention. In L. R. Huesmann (Ed.), *Aggressive Behavior: Current Perspectives* (pp. 97-130). Springer.
32. Petermann, F., & Petermann, U. (2010). *Trening s agresivnom djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
33. Ports, K. A., et al. (2019). Childhood experiences and the presence of cancer risk factors in adulthood: Scoping review of the literature from 2005 to 2015. *J Pediatr Nurs*, 44(2), 81–96.
34. Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju.
35. Plut, D., & Popadić, D. (2006). Nasilje u školi - uloga nastavnika. In B. Kuzmanović & Z. Krnjaić (Eds.), *Empirijska istraživanja u psihologiji* (pp. 105-116). Institut za psihologiju.
36. Rajhvajn Bulat, L., & Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkoga nasilja među mladima. *Studijski centar socijalnoga rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu*.
37. Ratković, Ž. (2013). Definisanje i vrsta nasilja među djecom i maloljetnicima. In *Vršnjačko nasilje (etiologija, fenomenologija, načini prevazilaženja i komparativna iskustva)* (pp. 259-267). Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova.

38. Reić Ercegovac, I. (2016). Doživljeno vršnjačko nasilje: relacije s dobi, spolom, razrednim ozračjem i školskim uspjehom. *Školski vjesnik*, 65(2), 251-272.
39. Rigby, K. (2012). *Zlostavljanje u školama i što možemo učiniti?*. Zagreb: Mostar.
40. Rigby, K. (2002). *Bullying in school and what to do about it*. Australian Council for Educational Research.
41. SHRN. (2017). *School Health Research Network*. [Zvanični podaci]. Dostupno na veb sajtu <https://www.shrn.org.uk/>
42. Sokač, A. (2014). Čimbenici koji utječu na rizično ponašanje djece i mladih. *Educatiobiologiae*, 1(1), 117-124.
43. Stanimirović, Lj. (2019). *Vršnjačko zlostavljanje – psihološki i psihijatrijski aspekti*. Beograd: Sestrinska riječ.
44. Strabić, N., & Tokić Milaković, A. (2016). Elektroničko nasilje među djecom i njegova usporedba s klasičnim oblicima vršnjačkog nasilja. *Kriminologija i socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 24(2), 166 – 183.
45. Tager-Flusberg, H. (2007). Evaluating the theory-of-mind hypothesis of autism. *Current Directions in Psychological Science*, 16(6), 311-315.
46. UNICEF Srbija. (2017). *Determinants and factors of violence affecting children in Serbia*. Dostupno na veb sajtu <https://www.unicef.org/serbia/en/reports/determinants-and-factors-violence-affecting-children-serbia>
47. Vlada Crne Gore. (2023). *Zvanični sajt Vlade Crne Gore*. Dostupno na veb sajtu <https://www.gov.me>
48. Svjetska zdravstvena organizacija. (2020). *World Health Organization*. Dostupno na veb sajtu <https://www.who.int/>
49. Zenzerović Šloser, I., & Jurman, L. (2014). *Nasilje ostavlja tragove- zvoni za nenasilje!*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
50. Zloković, J., & Dečman Dobrnjič, O. (2008). *Djeca u opasnosti!: odgovornost obitelji, škole i društva*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
51. Zuković, S., Popović, & Slijepčević, S. (2019). Capacity of the family system for peer violence prevention. *The New Educational Review*, 56(2), 161-171.

52. Wolke, D., Woods, S., Stanford, K., & Schulz, H. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: Prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, 92, 673-696.
53. Ybarra, L., et al. (2008). Linkages between internet and other media violence with seriously violent behavior by youth. *Pediatrics*, 122(5), 929–937.

PRILOZI

Prilog 1 – Anketni upitnik za učenike

Nasilje je svaki oblik ponašanja kojim neko namjerno povređuje drugu osobu fizički, verbalno ili emocionalno, ugrožavajući njenu sigurnost i dostojanstvo.

Dragi učenici,

Molimo vas da iskreno odgovorite na sljedeća pitanja i zaokružite odgovore koji najbolje opisuju vaše mišljenje i iskustva. Vaši odgovori su anonimni i služe isključivo za istraživačke svrhe.

1. Koliko imaš godina?

2. Pol:

a) Muški

b) Djevojčica

3. Razred:

4. Da li te je neko od drugara udario, gurnuo ili povrijedio u posljednjih mjesec dana?

a) Nikada

b) Jednom ili dvaput

c) Ponekad (1-2 puta sedmično)

d) Često (3 ili više puta sedmično)

5. Koliko te to povrijedilo ili uznemirilo?

a) Jako me povrijedilo

b) Povrijedilo me

c) Povrijedilo me, ali nije bilo strašno

d) Malo me povrijedilo

e) Uopšte me nije povrijedilo

6. Da li te neko vrijeđao, rugao ti se ili zadirkivao u posljednjih mjesec dana?

a) Nikada

b) Jednom do dva puta sedmično

c) Tri ili više puta sedmično

d) Dva puta mjesečno

e) Svakodnevno

7. Kako si se osjećao/la zbog toga?

a) Osjećao/la sam se jako loše

b) Osjećao/la sam se loše

c) Uglavnom sam se osjećao/la loše

d) Uglavnom se nijesam osjećao/la loše

e) Nijesam se osjećao/la loše

8. Osjećaš li se sigurno u svojoj školi?

a) Uvijek se osjećam sigurno

b) Osjećam se sigurno

c) Uglavnom se osjećam sigurno

d) Uglavnom se osjećam nesigurno

e) Osjećam se nesigurno

9. Da li misliš da tvoji učitelji pomažu u rješavanju problema s nasiljem?

a) Uvijek

b) Često

c) Ponekad

d) Rijetko

e) Nikada

Prilog 2 – Fokus grupni intervju za učitelje

- **Učestalost ispoljavanja fizičkog / verbalnog nasilja među učenicima u prvom ciklusu osnovne škole, uz analizu razlika prema polu, uzrastu i socijalno - ekonomskom status**
 - Kako biste opisali učestalost fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima u prvom ciklusu osnovne škole, prema vašem iskustvu? Postoje li specifične situacije ili okolnosti u kojima su ovakva ponašanja češća?
 - Da li primjećujete razlike u ispoljavanju nasilja među učenicima s obzirom na njihov pol, uzrast ili socijalno-ekonomski status? Ako da, koje razlike smatrate najizraženijima?
 - Koje strategije koristite za prepoznavanje i rješavanje fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima, i koliko smatrate da su te strategije efikasne?
- **Faktori rizika koji doprinose pojavi nasilnog ponašanja na ovom uzrastu (individualni faktori, porodične okolnosti, vaspitni stilovi, školsko i društveno okruženje, kulturni faktori**
 - Kako individualni faktori, kao što su emocionalna stabilnost, socijalne veštine i samopouzdanje učenika, utiču na njihov odnos prema vršnjacima i sklonost ka nasilnom ponašanju?
 - Na koji način porodične okolnosti, poput prisutnosti stresa u porodici, nesuglasica između roditelja ili nedostatka emocionalne podrške, mogu doprinijeti razvoju nasilja ponašanja kod učenika? Kako prepoznajete ove faktore u vašem radu?
 - U kojoj mjeri školsko okruženje i vaspitni stilovi koje primjenjuju učitelji i drugi školski radnici mogu uticati na pojavu vršnjaškog nasilja? Smatrate li da su određeni stilovi upravljanja razredom efikasniji u prevenciji nasilja, i zašto?

- **Uticaj nasilja na emocionalno i socijalno blagostanje učenika, uključujući moguće dugoročne posljedice**
 - Koje promjene u emocionalnom stanju učenika ste primijetili kod onih koji su bili izloženi nasilju u razredu ili školi, i kako se to odrazilo na njihovo ponašanje i odnose s vršnjacima?
 - Na koji način nasilje utiče na sposobnost učenika da razvijaju zdrave socijalne vještine i formiraju prijateljstva, kako kratkoročno, tako i dugoročno?
 - Koje dugoročne posljedice nasilja na emocionalno blagostanje učenika smatrate najznačajnijim, i na koji način škola i učitelji mogu igrati ključnu ulogu u njihovom prevazilaženju?

- **Uloga učitelja u prevenciji, prepoznavanju i reagovanju na nasilje među učenicima prvog ciklusa osnovne škole osnovne škole**
 - Koje strategije koristite za prevenciju nasilja u učionici i koliko smatrate da su efikasne?
 - Na koji način prepoznajete znakove nasilja među učenicima, i koje korake preduzimate kada ga identifikujete?
 - Koju podršku ili dodatne resurse smatrate potrebnim kako biste efikasnije reagovali na slučajeve nasilja u razredu?

- **Značaj saradnje sa roditeljima u prevenciji, prepoznavanju i reagovanju na nasilje među učenicima**
 - Na koji način saradnja sa roditeljima utiče na vašu sposobnost da prepoznate i odgovorite na znakove nasilja među učenicima?
 - Koje strategije ili komunikacijske kanale smatrate najefikasnijima za održavanje otvorene i konstruktivne saradnje sa roditeljima u cilju prevencije nasilja?
 - Kako bi škola mogla dodatno unaprediti saradnju sa roditeljima u cilju boljeg rješavanja slučajeva nasilja, i koje vrste podrške od roditelja najviše pomažu u prevenciji nasilja?

- **Značaj efikasnih programa i strategija koji obuhvataju edukacije, razvoj socijalnih vještina, promjenu školske klime, kao i podršku porodicama za prevenciju nasilja u osnovnoj školi**
- Kako ocenjujete trenutne strategije i programe koji se primjenjuju u vašoj školi za prevenciju nasilja? Koje konkretne aktivnosti ili edukacije smatrate najefikasnijima u smanjenju nasilja među učenicima?
- Na koji način smatrate da promjena školske klime i razvoj socijalnih vještina kod učenika može doprinijeti smanjenju nasilja u učionici i školskom okruženju? Da li postoje konkretni primjeri iz vaše prakse koji potvrđuju ove strategije?
- Koju vrstu podrške smatrate najvažnijom za roditelje kako bi se efikasno uključili u prevenciju nasilja? Kakvu saradnju između škole i porodice smatrate ključnom za rješavanje ovog problema?

Prilog 3 – Fokus grupni intervju za roditelje

- **Značaj saradnje sa roditeljima u prevenciji, prepoznavanju i reagovanju na nasilje među učenicima**
 - Koje aktivnosti ili informacije smatrate korisnim da škola pruži roditeljima kako bi se zajednički radilo na prevenciji nasilja među učenicima?
 - Na koji način, po vašem mišljenju, roditelji mogu najefikasnije sarađivati sa školom i učiteljima u rješavanju slučajeva nasilja?
 - Da li smatrate da otvorena komunikacija između roditelja, učitelja i stručnog tima škole doprinosi boljoj prevenciji nasilja? Ako da, kako biste predložili da se ta komunikacija unaprijedi?
- **Značaj efikasnih programa i strategija koji obuhvataju edukacije, razvoj socijalnih vještina, promijenu školske klime, kao i podršku porodicama za prevenciju nasilja u osnovnoj školi**
 - Koje vrste edukativnih programa ili radionica smatrate najkorisnijima za vašu djecu u smislu prevencije nasilja i razvoja socijalnih vještina?
 - Kako bi, po vašem mišljenju, promjena školske klime i atmosfere uticala na smanjenje nasilja među učenicima, i na koji način možete doprinositi tom procesu kao roditelj?
 - Na koji način škola može bolje sarađivati s roditeljima kako bi se obezbijedila adekvatna podrška porodicama u prevenciji nasilja i kako bi se stvorio sigurniji školski ambijent za djecu?